

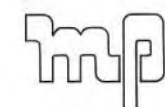
ESMOND EN CHRYSSEE BRADLEY MARTIN

NEUSHOORNS

IN HET NAUW

Ingeleid door Elspeth Huxley

Fotografie Mohammed Amin

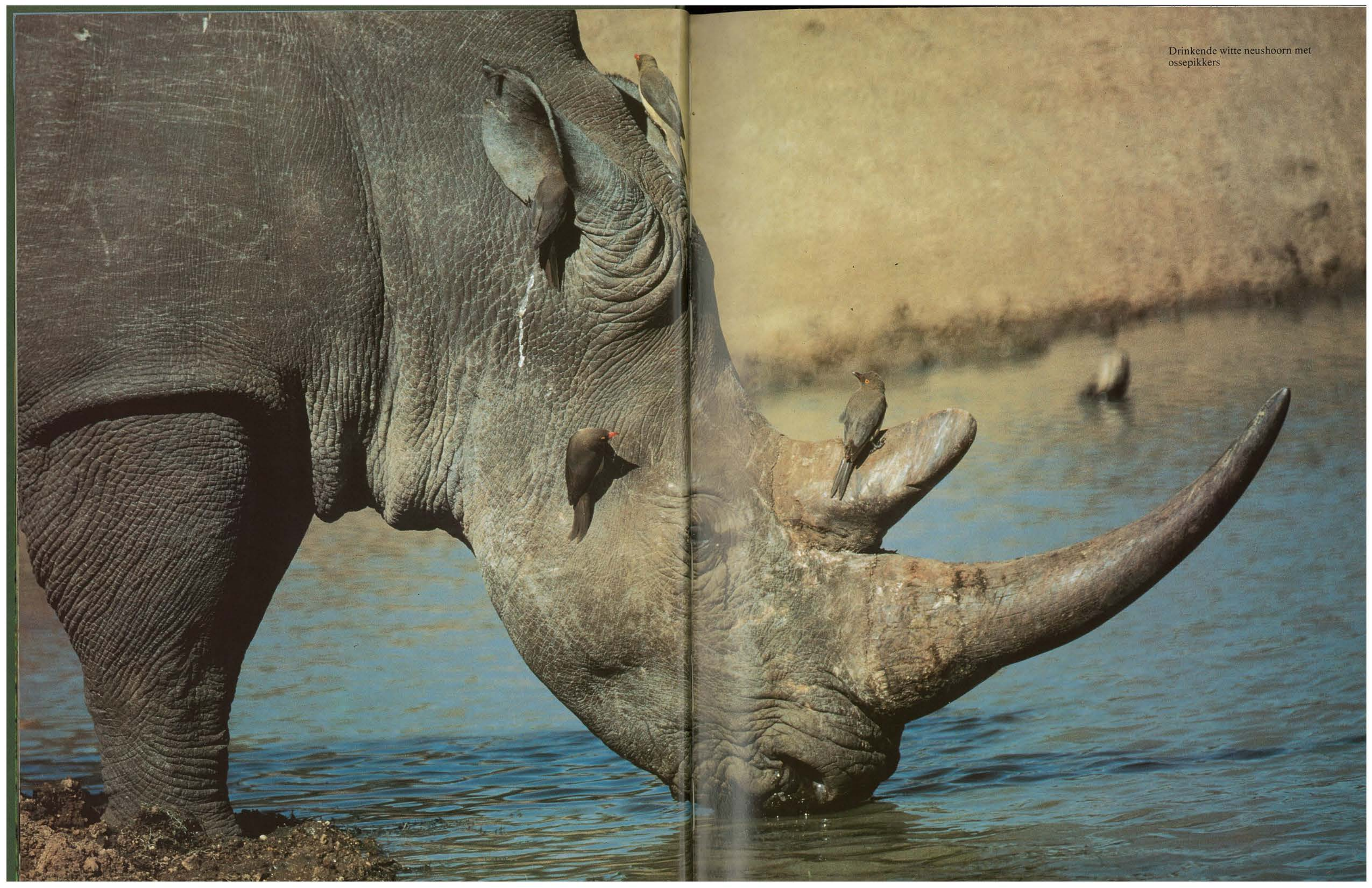
Als enorme stofzuigers trekken deze drie breedlipneushoorns al etend door het Afrikaanse bosland. Gras is een belangrijk bestanddeel van het voedselpakket van de witte neushoorn, dat verder onder andere bestaat uit vruchten, twijgen en bladeren.

Koereigers jagen op insecten en andere ongewervelde dieren, die door grote zoogdieren worden opgeschrikt. Ossepickers eten insecten en parasieten die leven op de huid van grote grazers. Zoals uit deze foto blijkt is de zwarte neushoorn beide vogelsoorten van dienst.

Drinkende witte neushoorn met
ossepickers

Dit is één van de terreinwagens die door het Wereld Natuur Fonds werd geschonken en die door de parkwachters (de Rangers) intensief gebruikt wordt voor het beveiligen van het Maasai Mara reservaat.

Inhoud

Voorwoord van Z.K.H. Prins Bernhard	13
Inleiding door Elspeth Huxley	15
1 De geschiedenis van de neushoorn en zijn plaats in de mythologie	21
2 De neushoorn: een individualist	31
3 De neushoornmoord	41
I De Aziatische soorten	41
II De Afrikaanse soorten	49
4 Het gebruik van neushoornprodukten	63
5 De handel in neushoornprodukten	91
6 Vooruitzichten voor de neushoorn	115
Bibliografie	135
Dankwoord	140
Register	141

B

Paleis Soestdijk, november 1988.

De onvoorstelbare afname van het aantal zwarte neushoorns gedurende de laatste twintig jaar toont hoe mensen in staat zijn de natuur en wat daarin leeft te vernietigen. Willen wij voor de komende generaties een wereld achterlaten waarin natuur en mens samen kunnen voortbestaan, dan moet die vernietiging met kracht en inzet worden tegengegaan. Het is aan onze generatie om, naast al het andere, de neushoorn, die al miljoenen jaren op aarde bestaat, te behouden.

In dit boek geeft Esmond Bradley Martin ons veel achtergrondinformatie over de verschillende soorten neushoorns. Tevens kunnen wij lezen hoe en waarom deze zeldzame en bijzondere dieren uitgeroeid worden: alleen om de hoorn waaraan volkomen onterecht allerlei bijzondere kwaliteiten worden toegeschreven. De auteur heeft veel onderzoek gedaan naar de smokkel in illegaal verkregen hoorns en de verwerking ervan. Dank zij zijn waardevolle gegevens kan het internationale Wereld Natuur Fonds acties ontwikkelen voor de bescherming van de neushoorn. De financiële steun van velen is daarbij essentieel.

'Neushoorns in het nauw' maakt duidelijk hoe belangrijk natuurbehoud voor ons allen is. Daarnaast hoop ik dat het velen zal inspireren om mee te werken aan het juiste beheer van alles wat de natuur ons schenkt, nu en als wij dat willen in lengte van dagen.

Prins der Nederlanden.

Met deze hekwerken die onder stroom staan worden neushoorns in het Nakuru National Park binnen de parkgrenzen gehouden en potentiële stropers erbuiten. Zonnepanelen zorgen voor de energievoorziening. Ook het Nairobi National Park wordt van deze hekwerken voorzien. Reeds vele kilometers zijn op deze manier beveiligd. De Chief Warden van Nakuru toont Z.K.H. Prins Bernhard de werking van de afrastering, die natuurlijk niet dodelijk is voor mens en dier.

Oorspronkelijke titel: *Run, rhino, run*
 Oorspronkelijke uitgever:
 Chatto & Windus Ltd, Londen
 © 1982 Camerapix Publishers
 International, Nairobi
 © 1988 Nederlandse,
 geactualiseerde editie:
 Uitgeverij M & P, Weert

Eindredactie Nederlandse editie:
 H.J.V. van den Bijtel
 Ir. W.G. Braakhekke
 dr. N.J. van Strien

Vertaling:
 H.J.V. van den Bijtel
 J.W. Charlotte Vermeulen
 Roderick J. Zagt

Vormgeving: Teo van Gerwen, Leende
 Zetwerk en montage: M & P Tekst, Weert

ISBN 90 6590 302 0 CIP NUGI 823

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without prior written permission from the publisher and the copyright owner.

Vluchtende neushoorns: een treffende symboliek.

Inleiding

De jaren zeventig zijn voor veel mensen in het Westen zeer voorspoedig geweest. Voor de neushoorns waren ze echter rampzalig. Tussen 1970 en 1980 werd vijftig procent van de wereldneushoornpopulatie weggevaagd.

De zwarte neushoorn is er het ergst aan toe. In oostelijk Afrika, vroeger het bolwerk van deze soort, werden negen van de tien van deze kwetsbare, vriendelijke dieren uitgemoord. Deze slachting komt voor een groot deel op rekening van stropers, die met landen in Azië en in het Midden-Oosten handel drijven in hoorn.

In het midden van de jaren veertig schoot één enkele jager in Oost-Kenia in een gebied ter grootte van 200 km², waar nederzettingen zouden worden gesticht, 1000 neushoorns. In 1980 waren er in een gebied dat honderd maal zo groot is, inclusief Tsavo National Park, nog maar zo'n 150 neushoorns. Van een dier dat al gedurende zestig miljoen jaar de aarde bewoont, zijn nu nog maar enkele duizenden individuen over, die zich trachten staande te houden in kleine stukjes wildernis die voor hen zijn gereserveerd. En zelfs daar worden de dieren nog onophoudelijk gestroopt.

Ondanks de vele discussies, de betuigingen van zorg door regeringen en de pogingen van toegewijde individuen om de achteruitgang tot staan te brengen, was er tot 1979 nog geen enkele studie verricht naar de oorzaak van de problemen rond de neushoorns – de grote vraag naar hoorn. In dat jaar vertrok dr. Esmond Bradley Martin, gesponsord door het WWF, naar Zuidoost-Azië om uit te zoeken wie de hoorn kocht, in welke hoeveelheden en voor welke doeleinden. De vooronderstelling dat de hoorns verwerkt werden in potentieverhogende middelen, bleek op een wijdverbreid misverstand te berusten. Door de mensen die de hoorns verkochten te ondervragen, kwam hij er achter dat vermalen hoorns gebruikt worden als medicijn voor uiteenlopende ziekten, zoals hoge koorts, hoofdpijnen en artritis. De farmaceuten waren bijna allemaal Chinezen wonend in onder andere Singapore, Hong Kong, Macau en Taipei. Alleen in India worden vermalen hoorns inderdaad beschouwd als potentieverhogend middel maar in overig Zuidoost-Azië en in China vormen de hoorns een onderdeel van de traditionele Chinese geneeswijzen. Deze geneeswijzen worden al zo'n duizend jaar toegepast en worden tegenwoordig aangevuld met moderne farmaceutische producten.

Voor de neushoorn maakt het uiteraard weinig uit of zijn hoorn nu gebruikt wordt als seksueel stimulerend middel of als traditioneel medicijn. In beide gevallen stoelt de jacht op een mythe. Bij het zoeken naar oplossingen voor het probleem is het echter goed de feiten te kennen.

Een andere grote afnemer is Noord-Jemen. Hier worden de hoorns verwerkt tot heften van dolken, rijkelijk versierd door snijwerk. Deze djambia's zijn erg in trek bij de manlijke bevolking. Vroeger konden maar weinigen zich een dergelijke dolk permitteren, maar door de duurder wordende olie verzevenvoudigde het inkomen per hoofd van de bevolking. Nu kunnen veel meer mannen zo'n dolk kopen. De vraag naar hoorns is hierdoor geweldig gestegen, zo sterk zelfs dat Noord-Jemen met een bevolking van slechts zes miljoen inwoners nu de grootste importeur ter wereld is. Een onverwacht en voor de neushoorns zeer onplezierig gevolg van stijgende olieprijs.

Z.K.H. Prins Bernhard in gesprek met de directeur-generaal voor de Nationale Parken in Kenia, dr. Peres Olindo. Tijdens een recent bezoek van de Prins werd uitvoerig gesproken over de beveiliging van de natuurgebieden tegen stropers.

Ter beveiliging van de nationale parken in Kenia werden patrouille-autos's, radio's en hekwerken door het Wereld Natuur Fonds gefinancierd.

In het Maasai Mara reservaat was deze steun heel effectief. In 1987 en 1988 zijn er geen neushoorns gestroopt. Sterker nog, er werden 3 jonge neushoorns geboren. Op deze foto het jonge mannetje dat in juli 1988 ter wereld kwam. De moeder slaapt terwijl het jong onrustig naar de camera kijkt.

De handel in hoorn is door het CITES-verdrag – de Conventie inzake de Internationale Handel in Bedreigde Dier- en Plantesoorten – verboden. Alle landen die dit verdrag geratificeerd hebben en toch nog hoorns im- en exporteren, zijn dus in overtreding. Niettemin is er nog steeds een bloeiende handel waar tal van mensen – agenten, smokkelaars, handelaars en geldschietters – bij betrokken zijn. De handel beschikt over een wijdvertakt netwerk van handlangers dat zich uitstrekt van een Chinese farmaceut in bij voorbeeld Singapore of Taipei tot een onderbetaalde, slecht begeleide medewerker van een nationaal park in India of Afrika, die aldus een makkelijk doelwit vormt voor omkoperij en intimidatie. Als men nagaat dat een hoorn van de Indische neushoorn net zo veel opbrengt als drie jaar werken als landarbeider of portier, dan is het meteen duidelijk waarom de handel zo lucratief is.

Alles bij elkaar is het vooruitzicht voor alle vijf neushoornsoorten somber. Van de Javaanse neushoorn zijn naar schatting nog maar 50 individuen over. Deze restpopulatie leeft in een klein reservaat op de uiterste westpunt van het eiland Java. Van de Sumatraanse neushoorn zijn er nog ongeveer 800 individuen, die leven in geïsoleerde, verspreide groepen. De Indische neushoorn doet het iets beter. In nationale parken in India en Nepal komen er nog ongeveer 1700 voor. Bovendien worden er krachtige maatregelen getroffen om deze soort voor uitsterven te behoeden. Het enige echte succes betreft de witte of breedlipneushoorn. Jacht op deze neushoorn bracht de soort tot op de rand van uitsterven. Net op tijd grepen de beheerders van parken in Natal in. Onder de strikte bescherming groeiden de populaties zo snel dat er ook elders in Afrika weer dieren konden worden uitgezet en tevens veel dierentuinen de beschikking konden krijgen over enkele dieren. Voor de andere Afrikaanse soort, de zwarte of puntlipneushoorn, is de situatie echter zeer, zeer zorgelijk. Voor iedere diersoort is er een punt waarop de aantallen zo klein zijn geworden dat de kans op een ontmoeting tussen een mannetje en een vrouwtje te klein is geworden. In een dergelijke situatie wordt er nauwelijks nog nageslacht voortgebracht. Voor de zwarte neushoorn lijkt dit punt nu bereikt, mede doordat het habitat, dat ooit het grootste deel van het Afrikaanse land ten zuiden van de Sahara besloeg, enorm versnipperd is.

Natuurbeschermers zullen hun aandacht vooral richten op het laatste hoofdstuk van dit boek: 'Vooruitzichten voor de neushoorn'. Hoewel de toekomst zorgelijk is, denkt dr. Martin niet dat de situatie al hopeloos is, mogelijk met uitzondering van de Javaanse en Sumatraanse neushoorns. Een beter beheer en bestuur van de nationale parken is echter een eerste vereiste wil de situatie niet verslechteren. Dit is makkelijk gezegd maar uitermate moeilijk te realiseren. Zoals dr. Martin al aangeeft, staan natuurbeschermingsorganisaties, nationaal en internationaal, machteloos als wetten en regels door de bevolking of machthebbers niet worden nageleefd. In Uganda, waar in een periode van enkele tientallen jaren enkele uitstekende parken werden gesticht, die zeer veel toeristen trokken en derhalve voor het land van economische betekenis waren, werd al het werk totaal vernietigd door het leger van Idi Amin. Ook in andere delen van Afrika waar guerrilla-oorlogen worden uitgevochten, zijn de maatregelen ter bescherming van wilde dieren tot een farce geworden.

In de meeste landen van Afrika probeert men de nationale parken te behouden omdat men de economische voordelen ervan inziet. In veel parken is er echter behoefte aan meer geld en betere technieken om de terreinen te beheren en stropers te bestrijden. Internationale natuurbeschermingsinstanties zijn graag bereid Land Rovers, kleine vliegtuigen en andere moderne hulpmiddelen te sturen, maar volgens dr. Martin kunnen stropers beter met patrouilles te voet te lijf worden gegaan. Voetpatrouilles immers kondigen hun komst niet met motorgeronk aan. Het aantal maatregelen om stropen tegen te gaan moet sterk worden uitgebreid en verbeterd. Tevens moet de strafmaat omhoog en moet de wet op een eerlijker wijze worden toegepast. 'Op dit moment is er van afschrikking geen sprake,' schrijft dr. Martin. 'Als moordenaars ongestraft blijven, neemt het aantal moorden sterk toe.'

Puntlipneushoorn in Kenia.

In de 19e eeuw vingen de Ethiopiërs neushoorns met van scherpe punten voorziene voetvallen.

In het boek worden diverse mogelijkheden om de neushoorns te redden onder de loep genomen. Sommige hiervan lijken wat ver gezocht, zoals het voorstel om met grote hoeveelheden synthetische hoorn de markt zodanig te overspoelen dat de prijs keldert. Andere maatregelen hebben een minder speculatief karakter, zoals bijvoorbeeld het stichten van fokgroepen achter met schrikdraad beveiligde omheiningen die dag en nacht bewaakt worden door goedbetaalde en goeduitgeruste wachters. De stroperij in oostelijk Afrika is zo erg dat dr. Martin zelfs voorstelt om fokgroepen van de zwarte neushoorn in andere werelddelen onder te brengen, in navolging van 'Operatie oryx'. Een klein aantal overlevende Arabische oryxen, een antilope-soort uit Noord-Afrika, werd gevangen en overgebracht naar een dierentuin in Phoenix, Arizona. Met deze groep werd gefokt en de resultaten waren zo bevredigend dat er inmiddels weer een aantal naar Oman is teruggebracht, waar ze in 1982 in hun natuurlijke omgeving werden teruggezet.

Ten slotte gelooft dr. Martin dat een zeer dringend beroep op de handelaren om hun activiteiten te stoppen of om over te gaan op een andere hoorn, bijvoorbeeld van de saiga-antilope, niet helemaal vergeefs zou zijn. Velen beschouwen deze gedachte als te optimistisch, maar wie niet waagt, die niet wint.

Dit boek is, voor zover mij bekend, het eerste dat probeert een precies beeld te geven van de handel in hoorn en andere neushoornprodukten. Ik vind het een voorrecht om dit boek, dat naar mijn mening een belangrijke bijdrage is aan de internationale literatuur over natuurbescherming, te mogen inleiden. Ik hoop dat het niet alleen gelezen wordt maar dat er ook naar gehandeld zal worden. Dr. Martin heeft feiten boven tafel gehaald, de ernst van de situatie onderstreept en maatregelen voorgesteld, die – alhoewel zij geen snelle en volledige oplossing voor het probleem zullen bieden – de verontrustende afname van de soorten mogelijk kunnen stoppen. De tendens dat grote organisaties een maximum aan woorden produceren en een minimum aan daden is niet aan de natuurbescherming voorbijgegaan. Goede bedoelingen, commissies, conferenties en groots opgezette strategieën houden veel mensen bezig, maar vormen geen enkele belemmering voor de stroper met zijn geweer, de smokkelaar en de importeur met zijn vervalste papieren. Terwijl mensen resoluties aannemen, sterven er neushoorns.

Het is te hopen dat dit boek de lezers niet alleen zal boeien en intrigeren maar dat het regeringen, organisaties en mensen die werkelijk het behoud van de neushoorns nastreven, zal aanzetten tot het nemen van stringente beschermingsmaatregelen. 'Neushoorns in het nauw' – ze staan op de rand van uitsterven, maar het ligt nog steeds in onze macht, al is het ook maar net, om te voorkomen dat ze over de rand duikelen.

Elsbeth Huxley

Met neerwaarts gebogen kop zet een zwarte neushoorn de aanval in op een Land Rover, een locomotief of slechts een onschuldige vlinder.

1 De geschiedenis van de neushoorn en zijn plaats in de mythologie

Al zo'n zestig miljoen jaar komen neushoorns op aarde voor. Fossiele vormen werden gevonden in Noord-Amerika, Europa, Afrika en Azië. Alles bij elkaar zijn er ongeveer dertig soorten geweest, waaronder het grootste landzoogdier dat ooit bestond, de *Baluchitherium grangeri* in Mongolië. Hij had een schofthoogte van bijna 6 m, een lengte van ongeveer 9 m en een gewicht van om en nabij 25 ton. Hiermee was de *Baluchitherium* viermaal zo groot als een hedendaagse volwassen mannetjes-olifant. Het gigantische dier leefde op de Mongoolse vlakten en at bladeren en twijgen. De soort stierf uit gedurende het Mioceen (25 tot 14 miljoen jaar geleden). In het Pliocene (14 tot 2 miljoen jaar geleden) stierven nog meer soorten neushoorns uit, onder andere die uit Noord-Amerika. Dit uitstervingsproces ging door tot in het Pleistoceen (2 miljoen tot 10.000 jaar geleden) en werd vermoedelijk veroorzaakt door klimaatveranderingen en jacht. Tegenwoordig leven er nog vier geslachten en vijf soorten neushoorns. De meeste soorten worden bedreigd met uitsterven en alle zijn in conflict met de mens.

Er zijn drie Aziatische neushoornsoorten waarvan in totaal niet meer dan 2600 individuen over zijn. De grootste, de Indische neushoorn (*Rhinoceros unicornis*) heeft een gewicht variërend van 1600 tot 2100 kg en komt voor in het noorden van India en het zuiden van Nepal. Van deze soort leven nog ongeveer 1700 individuen in het wild. De Javaanse neushoorn (*Rhinoceros sondaicus*, gewicht tussen 1500 en 1900 kg) komt nog uitsluitend voor in het uiterste westen van Java. Hier leven naar schatting nog zo'n 50 neushoorns. In dierentuinen ontbreekt de Javaanse neushoorn. De soort is sterk achteruitgegaan, want in 1850 kwam hij nog voor in West-Maleisië, Thailand, Vietnam, Birma en het grootste deel van Java en Sumatra. De vraag naar hoorn, huid en andere produkten leidde tot een grootscheepse slachting.

De derde soort, de Sumatraanse neushoorn (*Dicerorhinus sumatrensis*) is de kleinste van alle nog levende soorten. Een volwassen dier weegt ongeveer 850 kilo en heeft een schofthoogte van 1,3 m. De soort is te herkennen aan de zachte huid, bedekt met een vacht. De 'harige' Sumatraanse neushoorn is verwant aan de uitgestorven 'wolharige neushoorn'. Deze dieren leefden tot de laatste ijstijd in Noordoost-Azië, Siberië en Centraal-Europa samen met de mammoet, waarvan in Siberië en Centraal-Europa volledig intacte, bevroren karkassen zijn gevonden. De Sumatraanse soort is evenals zijn Javaanse verwant gedurende de laatste honderd jaar door jacht sterk in aantal afgenomen en doordat de sterk groeiende bevolking de traditionele neushoorngebieden in beslag nam. Vroeger kwam de Sumatraanse neushoorn verspreid over geheel Zuidoost-Azië voor, onder andere in India, Birma, Thailand, Vietnam, Cambodja, Laos, Maleisië, Indonesië en Borneo. Nu komen de dieren vrijwel alleen nog voor op Sumatra en het Maleisisch schiereiland, en is hun aantal beperkt tot minder dan achthonderd individuen. In 1984 startte John Aspinall, stichter van de Howletts en Port Lympne Zoo Parks in Engeland, een fokproject voor Sumatraanse neushoorns in gevangenschap. Dit project kreeg in

Archeologen hebben zowel in Kansas als in Londen overblijfselen gevonden van vroege neushoornsoorten. De beroemdste aanwijzingen voor het bestaan van neushoorns zijn de grottschilderingen in de Dordogne. Henri Breuil (links) toont er een aantal aan collega's.

1987 steun van de American Association of Zoological Parks and Aquaria (AAZ-PA).

Al eerder startte de Dienst voor Natuurbescherming en Nationale Parken van Maleisië geheel onafhankelijk een soortgelijk project. In januari 1988 bevonden zich dertien in het wild gevangen Sumatraanse neushoorns in dierentuinen in Malakka, Djakarta en Port Lympne. Tot nu toe werd er slechts één kalf, Aminah, geboren in Malakka. Zijn moeder was echter al drachtig toen ze gevangen werd.

De andere twee neushoornsoorten leven in Afrika. De grootste van deze twee is na de olifant tevens het grootste landzoogdier. Het is de witte of breedlipneushoorn, *Ceratotherium simum*, die een gewicht kan bereiken van 3600 kg. Deze soort komt voor in twee ver uiteenliggende gebieden – in zuidelijk Afrika, hoofdzakelijk in het Zoeloegebied en in de Guineese savannen en de loofbossen in Zuid-Sudan, Noord-Zaire en tot het eind van de jaren zeventig in Noordwest-Uganda tot aan de Nijl. De totale populatie bestaat uit ongeveer 4500 dieren. De zwarte of puntlipneushoorn, *Diceros bicornis*, weegt tussen de 1000 en 1350 kg en leeft van bladeren en twijgen, in tegenstelling tot de witte, die gras eet. In de vorige eeuw moeten er honderdduizenden geweest zijn. In 1988 waren er nog rond vierduizend in leven.

Neushoorns in de historie

Neushoorns komen al voor in de vroegste Europese grottschilderingen, die zo'n 20.000 jaar oud zijn. Na de laatste ijstijd waren er in Europa geen neushoorns meer en verdwenen zij uit de muurschilderingen. De neushoorn verschijnt in de 5e eeuw v. Chr. weer op het toneel. De Griek Ctesias schreef toen over een dier met een paarse kop en een hoorn op het voorhoofd. Deze hoorn werd gebruikt om drinkbekers te maken waarmee gif opgespoord kon worden. Ctesias' gehoornde dier lijkt op een combinatie van een Indische ezels en een Indische neushoorn. Toch is de vermelding belangrijk, want hieruit blijkt dat neushoorns al heel lang bijzondere eigenschappen werden toegedicht.

Mythen

De meeste vroege Europese mythen over neushoorns zijn waarschijnlijk afkomstig van Chinese verhalen die de ronde deden in handelscentra van ivoor en hoorn. Sommige van deze verhalen waren ronduit absurd, maar werden in die tijd voor waar gehouden en met grote nauwkeurigheid doorgegeven. Een van de verhalen was dat neushoorns geen gewrichten in hun poten hadden en staande tegen een boom sliepen. Zodra een neushoorn omviel kon hij niet meer overeind komen. Dé manier om ze te vangen was ervoor te zorgen dat een neushoorn tegen een half doorgezaagde boom zou leunen. De boom zou onder het gewicht van het dier bezwijken en de neushoorn in zijn val meenemen. Een ander merkwaardig verhaal was dat neushoorns dol zouden zijn op parfum en muziek. Een als een rijkelijk geparfumeerde maagd verklede man zou voor een neushoorn een onweerstaanbare aantrekkingskracht hebben. Indien de vermomming niet werkte, de neushoorn onverhoopt tot de aanval overging en de man gedwongen was in een boom te klimmen, dan kon de man de neushoorn van verdere aanvallen afhouden door in zijn oor te urineren!

Een kennismaking

Twee eeuwen na Ctesias kregen de Europeanen in Alexandrië de mogelijkheid om levende neushoorns te aanschouwen. Deze dieren werden mogelijk gevangen bij het Tsjaadmeer. In de 1e eeuw v. Chr. trok de Romein Julius Maternus als eerste Europeaan door de Sahara en bereikte de streek rond het Tsjaadmeer. Daar zag hij neushoorns in het wild. In 11 v. Chr. kreeg keizer Augustus van een Indische heerser een Indische neushoorn aangeboden. Kort daarna ondernamen de Romeinen hun eigen expeditie naar West-Afrika om neushoorns te vangen. De dichter Marcus Valerius Martialis beschreef de grote vechtlust van de neushoorns in gevangenschap. Volgens hem waren het de agressiefste dieren in de Romeinse arena's, die soms zelfs beren spietsten.

Neushoorn of eenhoorn

Na de ineenstorting van het Romeinse Rijk en met de opkomst van de islam werd Europa van het Midden-Oosten en het Oosten afgesneden en konden de Europeanen geen tropische dieren meer bemachtigen. Fantasie en tomeloze verbeelding namen bezit van de beschrijvingen van Afrikaanse en Aziatische dieren. De dichters, historici en geografen uit de vroege Middeleeuwen verwarden de neushoorn met de mythische eenhoorn, een legendarisch dier waarvan de hoorn een remedie zou zijn tegen de meest uiteenlopende ziekten.

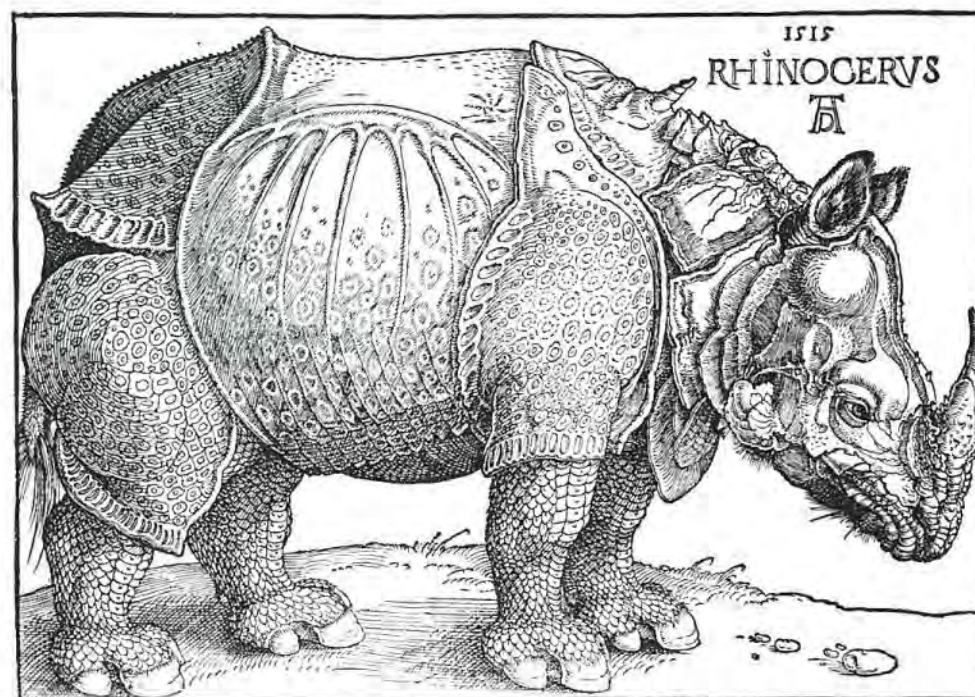
De eenhoorn doet al vroeg zijn intrede in de Europese mythologie. Zowel Aristoteles als Plinius waren van zijn bestaan overtuigd. Het dier zou zo groot zijn als een klein paard, een sik hebben en een hoorn van ongeveer een meter lang op het

voorhoofd dragen. Net als de neushoorn zou de eenhoorn over enorm veel kracht beschikken, die echter volledig geconcentreerd zou zijn in de hoorn. De eenhoorn zou de andere dieren voorgaan bij een drinkplaats en door de hoorn in het water te dopen het water zuiveren. Hier zien we een duidelijke overeenkomst met de hoorn van een neushoorn, waarvan eveneens werd gedacht dat hiermee bepaalde vergiften onschadelijk gemaakt konden worden. Er is nog een andere overeenkomst in de denkbelden over de neushoorn en de eenhoorn. Van beide dieren komen in de mythologie alleen maar mannelijke vormen voor. Een Romeinse schrijver maakte vol overtuiging melding van het feit dat alle neushoorns mannetjes waren en voortgebracht werden door rotsen. De eenhoorn zou zich zeer sterk aangetrokken voelen tot maagden. Leonardo da Vinci geloofde dat alleen een jonge maagd een eenhoorn zou kunnen vangen en dan nog slechts voor korte duur. Hiervoor zou zij alleen en met een ontblote borst op een rustige plek in bos moeten gaan zitten. Na enige tijd zou er dan een eenhoorn komen en zijn kop in haar schoot leggen, net lang genoeg om de hoorn van zijn voorhoofd te halen.

De 'hoorns van eenhoorns' konden ooit worden gekocht van handelaars in Europa. Deze hoorns kwamen van twee verschillende leveranciers. De ene leefde in de bevroren arctische wateren waar zelfs de Grieken zich niet hadden durven wagen: de narwal, een walvissoort waarvan de mannetjes een lange, spiraalvormige tand hebben. Deze slagtand heeft inderdaad veel weg van een hoorn en kon aan mensen die de narwal nog nooit hadden gezien makkelijk als de hoorn van een eenhoorn worden gesleten. De andere leveranciers van de hoorns waren de neushoorns uit Afrika en Azië. De hoorns riepen wel enige herinneringen op aan de exotische dieren waarover de Romeinen hadden geschreven. Alhoewel er geen uiterlijke overeenkomsten waren tussen de beide hoorns, werd aan beide dezelfde kwaliteiten toegedicht. Waarschijnlijk is het zo dat de hoorns van neushoorns op de Europese markten meer gevraagd werden en dat de neushoorn enige tijd synoniem is geweest met de eenhoorn. In 1298 accepteerde de gevierde ontdekkingsreiziger Marco Polo de neushoorns op Sumatra als de eenhoorn, alhoewel hij in hun uiterlijke verschijning teleurgesteld was:

Er zijn in dit land volop olifanten en al evenveel eenhoorns, die bijna net zo groot zijn. Ze hebben haar dat lijkt op dat van een bison, poten als van een olifant en een

Albrecht Dürer heeft de Indische neushoorn, waarvan hij in 1515 deze beroemde houtsnede maakte, nooit gezien. In deze tijd werd de neushoorn nog verward met de mythologische eenhoorn, vandaar het gedraaide hoorntje op de schouder.

Deze Indische neushoorn, in 1864 door de Londense dierentuin in Calcutta gekocht, werd in 1872 door Joseph Wolf vereeuwigd. Linnaeus, de grondlegger van de moderne nomenclatuur, gaf het dier de wetenschappelijke naam *unicornis*, tekenend voor de verwarring tussen de neus- en de eenhoorn.

zwarte, erg dikke hoorn op het midden van hun voorhoofd . . . Ze baden graag in modder en slijk. Het is een erg lelijk dier om te zien, dat op geen enkele wijze lijkt op de dieren die worden gevangen in de schoot van een maagd. In feite staat het uiterlijk van het dier haaks op alles wat wij mooi vinden.

De eerste handel

Arabische handelaren zagen al gauw een markt voor hoorns in Europa en traden op als tussenpersoon bij de export van de hoorns van Indische neushoorns uit Azië. De Arabieren verkochten ze als de hoorns van eenhoorns aan invloedrijke Europese importeurs. Farmaceuten verdienden goud aan de hoorns door hun medicinale werking te benadrukken. De gemalen hoorn werd verwerkt in zalfjes die dienden ter bestrijding van talloze kwalen. Ook handwerkslieden kochten hoorns van de importeurs. Zij maakten er drinkbekers, zoutvaatjes, lepels en andere gebruiksvoorwerpen van.

De 'hoorn van de eenhoorn' was in Europa gedurende vele eeuwen een belangrijk medicijn dat èn door arm èn door rijk werd gebruikt. Veel kerken en welgestelde lieden bezaten een hele hoorn. Koningin Elisabeth I had ook een complete hoorn in haar slaapkamer in Windsor en ze beschouwde hem als een van haar waardevolste bezittingen. In 1741 werd de 'hoorn van de eenhoorn' in Engeland nog steeds erkend als officieel medicijn. Aan het Franse hof werden de hoorns tot 1789 gebruikt om te testen of het voedsel en de drank voor de koning niet vergiftigd waren. Al deze zogenaamde hoorns van de eenhoorn waren in werkelijkheid hoorns van de neushoorn. En . . . zelfs een paus bezat er een. In 1591 kreeg paus Gregorius XIV op zijn sterfbed hoorn van een Indische neushoorn. De top van de hoorn werd

Een van de beroemdste dierenjagers aller tijden, Carl Hagenbeck, verkocht deze zwarte neushoorn in 1868 voor 5000 dollar aan de Londense dierentuin. Joseph Wolf schilderde het dier in 1872. Sclater, de secretaris van de Royal Zoological Society, meende dat dit de eerste levende neushoorn in Europa was sinds het Romeinse Rijk.

fijngemalen en aan de zieke man toegediend. Het beoogde effect werd echter niet bereikt. Kort na het innemen van het hoorn stierf de paus. Deze hoorn wordt bewaard in het Museum of Natural History in New York, als herinnering aan deze mythe rond het hoorn van neushoorn.

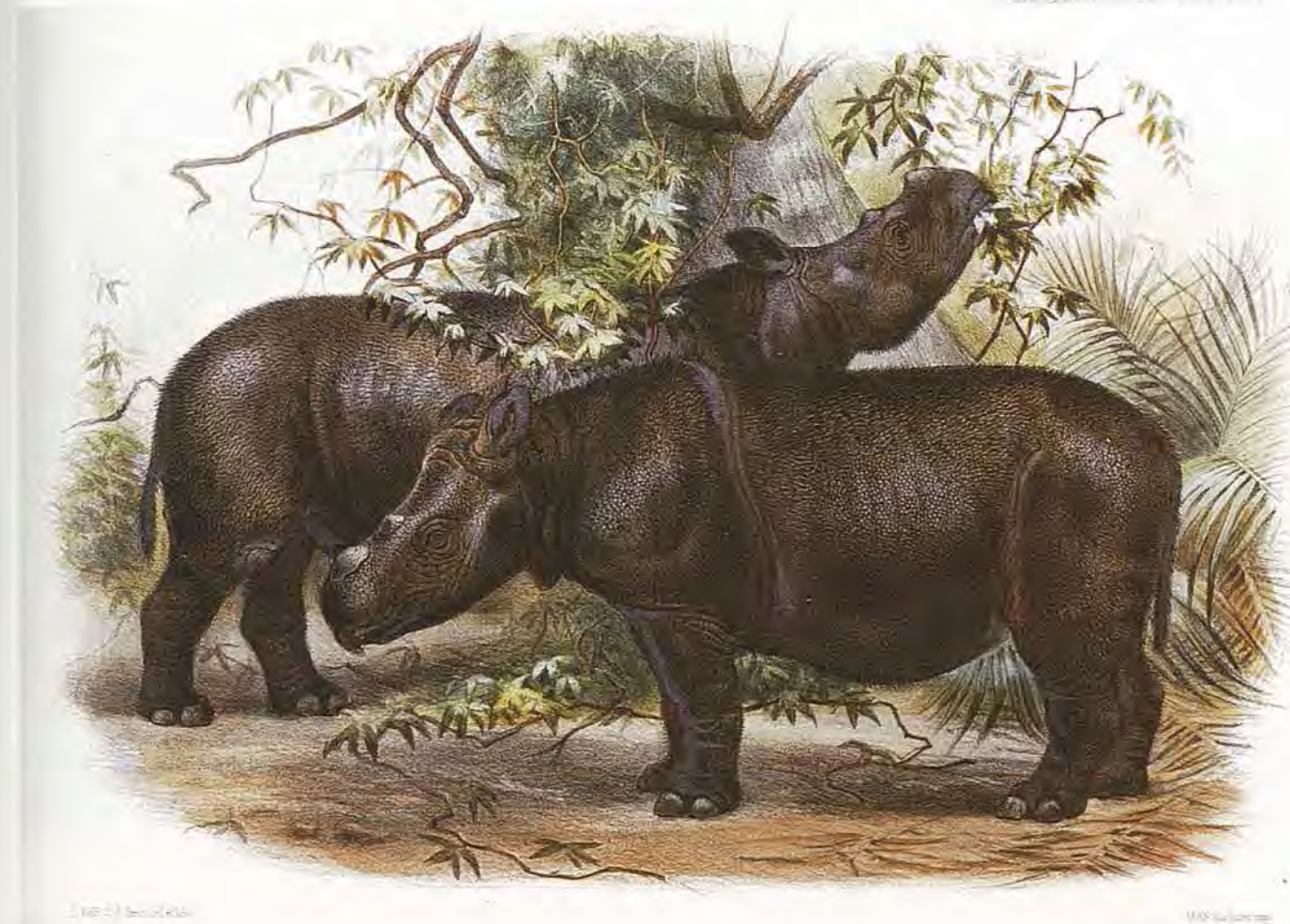
De vermeende kracht van de hoorns leidde ertoe dat de eenhoorn verkozen werd tot symbool van de farmaceutische industrie in Europa. Zelfs nu nog leeft dit symbool voort. Burroughs Wellcome, een van de grootste farmaceutische bedrijven in Europa, voert nog steeds een eenhoorn in haar vignet.

Een hernieuwde kennismaking

In 1515 was er voor het eerst sinds de val van het Romeinse Rijk in Europa weer een neushoorn te zien. Koning Muzzafar van Cambay in West-India zond hem als geschenk naar koning Manuel van Portugal. Na enkele maanden besloot de koning de neushoorn naar paus Leo X te sturen.

Tijdens het verblijf in Lissabon werd de neushoorn door een tekenaar getekend. Deze tekening werd naar Augsburg, naar de beroemde schilder Albrecht Dürer gestuurd. Dürer had ook de beschikking over een zeer nauwkeurige beschrijving van dit dier. Aan de hand hiervan maakte hij in 1515 zijn beroemde houtsnede, die, ook al was ze niet erg gelijkend, voor meer dan tweehonderd jaar de standaardafbeelding van de Indische neushoorn zou blijven.

In de 18e eeuw verscheen er een andere Indische neushoorn op het Europese toneel, die voor enorm veel sensatie zorgde. Een ondernemende Nederlander, Douvemont van der Meer, had dit dier geïmporteerd en reisde er in de jaren rond 1740 de Europese hoofdsteden mee af. Behalve het dagelijkse dieet, bestaande uit

In 1872 kocht de Londense dierentuin voor 3000 dollar deze Sumatraanse neushoorn, die meteen door Joseph Wolf in tweevoud werd afgebeeld. Helaas stierf het dier, een oud wijfje, zes weken na aankomst.

hooi, kreeg de neushoorn ook grote hoeveelheden bier en wijn. Het hoogtepunt van de reis was het bezoek aan Wenen, waar de neushoorn een ontvangst met erewacht kreeg. Christiaan Gellert schreef een gedicht over dit dier, Charpentier maakte er een gravure van, Oudry schilderde het en Casanova vermeldde het in een van de hoofdstukken van zijn memoires. In Versailles werd de neushoorn tentoongesteld in een speciale kooi op wielen, die getrokken werd door acht paarden. Na deze voorstelling probeerde Louis XV de neushoorn te kopen, maar Van der Meer wilde er 100.000 Franse daalders voor hebben. Dat ging zelfs het huishoudboekje van de Franse koning te boven, dus moest Madame de Pompadour zich tevredenstellen met een kort bezoekje aan het hof.

De Indische neushoorn werd tijdens de Renaissance een goede bekende aan de Europese hoven. Verschillende dieren werden in die tijd tentoongesteld. De Afrikaanse soorten bleven echter lang onbekend. In 1868 kwam de eerste Afrikaanse neushoorn naar Europa. Hij werd gekocht door de veertig jaar oude Regent's Park dierentuin. De neushoorn werd bestudeerd door de grote zoöloog Sclater en afgebeeld door Joseph Wolf. Het is opmerkelijk dat, toen aan het einde van de 19e eeuw de eerste moderne dierentuinen openden, de Afrikaanse neushoorn veel zeldzamer was dan de Indische. Tegenwoordig kan een paartje Indische neushoorns 150.000 dollar opleveren – twee keer zoveel als de opbrengst van een paartje zwarte neushoorns.

Nuttig gebruik en bijgeloof

De Indische neushoorns hebben een veel kleurrijker geschiedenis doorgemaakt dan de Afrikaanse soorten. Behalve de talloze verhalen over het gebruik van de hoorns

Het onderwerp van deze tekening van Joseph Wolf is een Javaanse neushoorn die in 1874 door de Londense dierentuin in Djakarta werd aangekocht. De Javaanse neushoorn is nauw verwant aan de Indische soort en beide kwamen tot eind vorige eeuw in Bangladesh voor. De soort is dol op water en voedt zich zelfs soms met mangroven.

voor farmaceutische doeleinden zijn er ook vele anekdotes over hoe de dieren werden gebruikt bij oorlogvoering. Indische neushoorns met drietanden op hun hoorns werden door het Indische leger gebruikt om vijandelijke troepen uiteen te jagen. In Assam werden gedomesticeerde neushoorns gebruikt om te ploegen. Er moet zelfs een neushoorn zijn geweest die in de stad Gauhati de was rondbracht. Dillon Ripley, secretaris van het Smithsonian Institute schreef het volgende:

Er zou zelfs een duistere Indische rite, een soort van zuivering, bestaan waarbij wordt neergehurkt in de lichaamsholte van een net geslachte neushoorn nadat hij is ontweid. Hierbij worden bepaalde gebeden opgezegd en wordt er neushoornbloed in de hoorn aan de goden geofferd.

Sommige Afrikanen waren er ook van overtuigd dat neushoornbloed magische eigenschappen had. Kapitein C.R.S. Pitman schreef hierover in een reisverslag van een trip over de Kerio-rivier in Oost-Afrika:

Een bijzonder onsmakelijk gebruik dat mij gedurende de reis onder ogen kwam was het baden in neushoornbloed. Het was nog walgelijker dan het klinkt . . . Twee inlanders koesterden deze luxe omdat, zo werd mij verteld, dit bad hen oneindige moed en kracht zou geven. Meteen nadat de neushoorn zijn laatste adem had uitgeblazen, werd het beest de keel afgesneden en de huid onder de wond losgemaakt en uitgespreid, waardoor een ruime holte ontstond die zich snel vulde met bloed. Dit bloed was zwart, stonk en was veel stroperiger dan andere vloeistoffen. Nadat de inlanders zich van hun schamele kleding hadden ontdaan, begonnen ze zich met zichtbaar genoegen van onder tot boven met bloed in te smeren. Ze stonken uiteindelijk een uur in de wind en glommen in het zonlicht.

Tot hun eigen nadeel en ondanks hun grootte zijn witte neushoorns tam en vreedzaam, waardoor ze door de mens gemakkelijk te benaderen zijn.

De bevolking van Borneo vereert tijdens religieuze vruchtbaarheidsceremonies gedroogde neushoornpenissen naast heilige stenen en beenderen. De Sumatraanse neushoorn heeft een penis met tien centimeter onder de top een 'dwarsbalkje' dat aan beide zijden vijf centimeter uitsteekt en *palang* heet. Tot voor kort behoorde het tot de gebruiken van de Kenyah- en Kelabit-stam dat de mannen hun eigen penis doorboorden om een dwarsbalkje van bamboe, been of hout aan te brengen. Waarschijnlijk kopieerden deze mannen de penis van de Sumatraanse neushoorn. Een ander gebruik was het ophangen van een staart van een neushoorn in de kamer waar een vrouw moest bevallen. Ze deden dit in de overtuiging dat de bevalling dan makkelijker zou verlopen. Bij een moeilijke bevalling werd zwaarder geschut in stelling gebracht. Een dergelijke bevalling trachtten ze te bespoedigen door de penis van een neushoorn, waar zij water in schonken, boven het hoofd van de vrouw te houden. Het is vrijwel zeker dat de bovennatuurlijke krachten die aan neushoorns worden toegeschreven ten grondslag liggen aan deze bizarre gebruiken. De vermeende magische eigenschappen van de Sumatraanse neushoorn hebben echter niet bijgedragen aan zijn overleving.

Water heeft een grote aantrekkingskracht op neushoorns, maar meer om in te baden dan om te drinken. Ze dekken hun behoefte aan water hoofdzakelijk met vocht uit planten.

2 De neushoorn: een individualist

De Indische en Afrikaanse neushoorns zijn uitvoerig bestudeerd in het wild. Van de Sumatraanse en Javaanse neushoorns is door hun verborgen levenswijze veel minder bekend. Door de grote schuwheid van deze dieren en door het uitermate dichte bos waarin ze leven, is het zeer moeilijk deze dieren te zien te krijgen en moeten onderzoekers zich behelpen met het bestuderen van sporen, vraatresten en uitwerpselen om het levenspatroon te ontrafelen. In de jaren zeventig verrichtte de Zwitserse wetenschapper Markus Borner drie jaar lang onderzoek naar de Sumatraanse neushoorn. In deze drie jaar heeft hij slechts eenmaal een neushoorn gezien – gedurende vijftien seconden toen het dier bij verrassing de kampplaats overstak. De Nederlandse onderzoeker Nico van Strien, die de neushoorns in Gunung Leuser bestudeerde, en daarbij 3000 km te voet in een onverstoord neushoorgebied aflegde, kreeg het schuwe dier toch maar slechts drie maal te zien. Francesco Nardelli, de veldcoördinator van het project van Aspinall in Indonesië, meldt dat het levenspatroon van de Sumatraanse neushoorns in het vangstgebied zo verstoord is door het verzamelen van raffia, bosbouw en stroperij dat het gedrag van de dieren volledig onvoorspelbaar is geworden. Veel neushoorns trekken rond en hebben geen vaste routes meer. Uit alles blijkt dat het leven van de dieren ernstig verstoord is. Dit zou wel eens met veel Sumatraanse neushoorns het geval kunnen zijn.

Wat betreft de Javaanse neushoorn is inmiddels duidelijk geworden dat men eigenlijk nauwelijks iets van het dier weet. In de Proceedings van de bijeenkomst van de Asian Rhino Specialist Group in oktober 1987 bleven onder andere vragen als: Komen er nog dieren buiten het Ujung Kulon National Park voor? Aan welke mysterieuze ziekte overleed tien procent van de populatie in 1982? Dingen die neushoorns en de bantengs naar hetzelfde voedsel dat lokaal schijnt te verdwijnen? onbeantwoord. Het is verbijsterend dat men in een tijd waarin natuurbescherming een wetenschappelijke aangelegenheid is geworden, zo weinig weet over de levenswijze van mogelijk het zeldzaamste zoogdier op aarde.

Omdat de Indische en de zwarte neushoorn het best zijn bestudeerd zal ik mij tot deze twee soorten beperken.

Het meest gedetailleerde onderzoek naar de Indische neushoorn werd tussen 1972 en 1976 verricht door Andrew Laurie in de Chitawanvallei in Zuid-Nepal. Het hieruit voortvloeiende proefschrift van dr. Laurie voor de Universiteit van Cambridge is van uitstekend wetenschappelijk gehalte en vormt de bron van veel wat hierna over de Indische neushoorn gezegd wordt.

De Indische neushoorn

De zwaargebouwde Indische neushoorn heeft een dikke huid. In de nek, boven de voorpoten en voor de achterpoten ligt een aantal plooien, waardoor het dier een soort harnas lijkt te dragen. Het uiterlijk wordt nog vervaarlijker door de aanwezigheid van op klinknagels lijkende knobbels.

Sommige zoölogen en natuurbeschermers veronderstelden dat de krijgshaftige verschijning van de Indische neushoorn bedrieglijk was en dat hij daarentegen bang, schuw en goedaardig was. Andrew Laurie heeft in zijn studie echter aangetoond dat

Zwarte neushoorns zoeken zandige of stoffige kuilen tijdens de heetste tijd van de dag. Ze liggen vaak op hun buik waarbij ze hun poten onder zich vouwen.

de soort allerminst vreedzaam is. Omdat de Indische neushoorn eenzaamheid verkiest (negentig procent van de door Laurie waargenomen exemplaren was alleen, afgezien van koeien met kalveren), verlopen vele ontmoetingen tussen individuen zeer agressief. Hoewel de gevechten gewoonlijk niet fataal aflopen, kunnen zij toch zware verwondingen ten gevolge hebben. Indische neushoorns imponeren en nemen krijgshaftige houdingen aan, staren en draaiën, krullen hun lippen en tonen hun slag tanden (lange, puntige snijtanden in de onderkaak). Deze dreigementen leiden er meestal toe dat één van de twee toegeeft en het hazepad kiest. De overwonene wordt nog menigmaal nagezeten door de overwinnaar, zeker als de laatste een mannetje is. Als geen van beide toegeeft, ontstaat er een gevecht. Het kan tot een botsing tussen beider hoorns, of tussen hoorn en flank komen. De gevaarlijkste acties in een gevecht zijn de met ontblote slag tanden uitgevoerde voorwaartse en zijwaartse uitvallen die op de kop van de opponent gericht zijn. De confrontaties gaan gepaard met hevig gebrul.

Het liefdesleven van de Indische neushoorn

Ook het liefdesleven wordt door geweld gekenmerkt. Op zevenjarige leeftijd is het wijfje geslachtsrijp. De meeste keren dat een mannetje een wijfje benadert, zal zij trachten hem te verjagen (zelfs wanneer zij bronstig is) en vaak slaagt ze daar in. Wanneer dat niet lukt, komt het tot een hoorngevecht, waarna het wijfje op de vlucht slaat. Piepend en hijgend achtervolgt het mannetje haar over grote afstanden. Wanneer hij haar heeft ingehaald, draaien ze zich meestal om, kijken elkaar aan en proberen vervolgens elkaar achteruit te duwen, waarbij tussen de uitvallen en de bedreigingen met de slag tanden luid wordt gebruld. Na een tijdje rusten ze even. Als het wijfje door alle inspanningen is uitgeput, gaat zij liggen. Het mannetje gaat dan of naast haar liggen, of lucht happend over haar heen staan. Eénmaal nam dr. Laurie waar dat een mannetje zijn kop onder de nek van een wijfje plaatste en haar zo op haar rug keerde. Zij bleef stil liggen en het mannetje bekeek haar gedurende een minuut, waarna hij zich omdraaide en weg liep.

Uiteindelijk maakt de agressieve stemming van beide dieren plaats voor een meer vreedzame aanvaarding. Vóór de paring legt het mannetje zijn kin op het achterlijf van het wijfje en probeert hem daar te laten, zelfs als het wijfje wegloopt. Beide urineren geregeld en soms raakt het wijfje zo opgewonden, dat ze gilt en hijgt en zelfs haar kop tussen de achterpoten van het mannetje dringt om aan zijn penis te snuffelen.

Het kost het mannetje veel moeite het wijfje te bestijgen. Het duurt een hele tijd voordat dat gelukt is. Om in positie te komen moet hij zichzelf op zijn achterpoten in voorwaartse richting oprichten en zijn voorpoten op haar rug leggen. Als hij daar niet voldoende in slaagt, eindigt de poging met een botsing tussen zijn nek en haar achterlijf. Nog moeilijker echter is het op haar rug te blijven. Vaak loopt ze wat naar voren, en moet hij, op twee poten voortschuifelend, proberen haar bij te houden. Soms verliest een mannetje hierbij zijn evenwicht en maakt een smadelijke buiklanding.

De feitelijke paring kan langer dan een uur duren. Het mannetje klappert met zijn oren en eens in de minuut maakt hij een aantal krampachtige bewegingen. Het wijfje hapt volgens Laurie 'als een vis naar lucht'. Het is vrij algemeen bekend dat de geslachtsdaad relatief lang duurt (olifanten copuleren maar gedurende enkele seconden). Dit heeft aanleiding gegeven tot het geloof dat neushoorns over een grenzeloos seksueel vermogen beschikken. Hieruit is het idee ontstaan dat tot poeder vermalen hoorn aangewend kan worden als seks-stimulerend middel voor mensen. Men vergeet echter het onvoorstelbaar onhandige en sullige optreden van het mannetje tijdens de paring.

Gedurende de paring loopt het wijfje van de witte neushoorn wat rond. Het mannetje moet maar zien haar bij te houden. In dit geval is ze onder een boom gaan staan waar het mannetje niet onder past, zodat hij bijna van zijn wijfje glijdt.

De jonge neushoorn

Neushoornkalveren worden na een draagtijd van zo'n zestien maanden geboren. De moeder blijft drie tot vier jaar bij haar kalf, gedurende welke periode ze, uitgezonderd korte ontmoetingen bij modderpoelen, uit de buurt van andere neushoorns blijft. Al snel na de geboorte kan het kalf op eigen poten staan en komt het bij zijn moeder drinken. De jongen zijn tamelijk actief en interesseren zich voor hun omgeving, waarbij ze aan allerlei planten snuffelen en soms met hun bek stokken oprapen. Ook benaderen ze andere neushoorns, die door de moeder snel worden weggejaagd. Tot de leeftijd van één jaar worden de kalveren gezoogd, een leeftijd waarop ze daadwerkelijk gevaar lopen aangevallen te worden door volwassen mannetjes. Vooral jonge mannetjes worden aangevallen, misschien omdat ze door de volwassen dieren als potentiële rivalen gezien worden. Hierdoor neigen jonge mannetjes ertoe langer bij hun moeder te blijven dan jonge vrouwtjes.

Bij het volwassen worden zondert de mannelijke neushoorn zich steeds meer af, waarbij hij nog slechts af en toe bij modderpoelen en in voedselgebieden soortgenoten ontmoet. Indische neushoorns hebben geen echte territoria. Dr. Laurie gelooft dat dit zijn oorzaak vindt in het slechte zicht van de dieren en in de neiging van de mannetjes uitgestrekte gebieden af te zoeken naar wijfjes en voedsel.

Dagelijkse beslomeringen

Volwassen Indische neushoorns zijn zowel grazers als knabbelaars. Hun dieet bestaat voor zo'n vier vijfde uit gras, voor de rest uit vruchten, bladeren, takjes,

struikjes, waterplanten en landbouwgewassen. Gemiddeld genomen besteden Indische neushoorns ongeveer 45 procent van hun tijd aan het zoeken van voedsel, bijna 30 procent aan rusten en de resterende 25 procent aan bezigheden als het nemen van modderbaden, het kennismaken met andere neushoorns, gevaren onderzoeken en rondlopen. Voedsel zoeken gebeurt vooral 's nachts, uitrusten voornamelijk van acht tot twaalf uur in de ochtend.

Indische neushoorns zijn verzot op water, maar houden er wat minder hygiënische gewoonten op na. In tegenstelling tot olifanten, die altijd met hun kop stroomopwaarts staan, besteden neushoorns geen aandacht aan de stroomrichting van het water, en urineren en ontlasten tijdens het drinken. In het koude winterseizoen wordt natuurlijk veel minder tijd in het water doorgebracht dan in de hete moessonmaanden van juni tot september, wanneer het overvloedig regent en de meren zich vullen.

Het nemen van modderbaden dient verscheidene doelen: het water verlaagt de lichaamstemperatuur, voorkomt tot op zekere hoogte vlieggebeten. En aangezien waterpoelen geliefd zijn, kunnen er aangename, ja zelfs vriendschappelijke ontmoetingen voorkomen. Gevechten bij waterpoelen komen veel minder voor dan wanneer twee neushoorns elkaar onverwacht in het veld tegenkomen.

Leeftijd en sterfte

Hoe oud een Indische neushoorn in het wild kan worden is niet bekend. Van de zes dode neushoorns die dr. Laurie in Chitawan bestudeerde, werd de oudste op 26 jaar geschat. In gevangenschap zijn Indische neushoorns echter veel ouder geworden. Ik zag bij voorbeeld in de dierentuin van Trivandrum in Zuid-India een mannelijke neushoorn die volgens de directie al minstens 49 jaar was.

De belangrijkste doodsoorzaken van Indische neushoorns in Nepal in de jaren zeventig waren stroperij, onderlinge gevechten, het in de steek laten van kalveren door hun moeders en het ten prooi vallen van kalveren aan tijgers. Tussen 1970 en

Deze neushoorn geniet van een ongestoord modderbad. Soms kunnen er echter wel 9 Indische neushoorns tegelijkertijd in dezelfde modderpoel baden.

Verweesde zwarte neushoorns sluiten gemakkelijk vriendschap met andere dieren. Deze heeft in het geheel geen kwade bedoelingen met zijn zebra-vriendje, maar wil slechts zijn keel eens lekker schuren.

1972 maakten stropers in het Chitawan Park 17 neushoorns buit. Soms nemen neushoorns wraak op mensen. In de jaren zeventig verloren vijf dorpingen aan de rand van Chitawan het leven door neushoorns. 's Nachts kwamen de neushoorns uit het park om op de aangrenzende tarwe-, maïs- en rijstakkers te foerageren. De boeren waren gedwongen nachtwakers in dienst te nemen om gedurende de nacht hun akkers te bewaken. Zij stonden op platforms die uitzicht boden over de velden en sloegen alarm zodra er een neushoorn verscheen. Om ze weg te jagen zwaaiden ze met toortsen en maakten een hoop lawaai. Soms moesten ze een neushoorn letterlijk van een akker afduwen. De schade die door neushoorns wordt aangericht, is aanzienlijk. Langs de grenzen van het park gaat op deze manier ieder jaar zo'n twintig procent van de rijstooft verloren.

Ondanks de stroperij en andere gevaren neemt het aantal Indische neushoorns in Nepal nog steeds toe. In de jaren tachtig lag de gemiddelde jaarlijkse populatiegroei op twintig procent. Ook in India, waar de aantallen van deze neushoorn veel groter zijn, ziet de toekomst er, behoudens onverwachte politieke veranderingen, rooskleurig uit.

Sombere toekomst voor de zwarte neushoorn

Helaas ziet de toekomst voor de zwarte neushoorn er niet zo geweldig uit. In 1970 zou niemand hebben willen geloven dat de zwarte soort binnen korte tijd zeldzamer zou

zijn dan de witte. In die tijd werd het aantal zwarte neushoorns geschat op 65.000 en het aantal witte op 3500. Een nietsontziende slachting leidde echter tot een dramatische populatieafname met 94 procent tussen 1970 en 1988. Daar komt nog bij dat de voortplanting van de zwarte neushoorn ook sterk is teruggelopen. Dit kan het gevolg zijn van stress veroorzaakt door stroperij of doordat de dieren zo verspreid leven dat ze moeilijk een partner kunnen vinden. Niemand kent de precieze oorzaak en onderzoek op dit punt is dan ook gewenst.

Doordat ik meer dan twintig jaar in Oost-Afrika, het gebied met de grootste populaties, heb gewoond, ken ik de zwarte neushoorn veel beter dan de andere soorten. Mijn vrouw Chryssee was honorair medewerkster van de Kenya National Parks en werkte in het dierenweeshuis. Zij hielp bij het grootbrengen van verweesde neushoornjongen en samen trokken we regelmatig de verschillende parken rond om neushoorns te bekijken. Ik vond het leuk dat zij zoveel affectie had voor neushoorns, vooral omdat in die tijd niemand eigenlijk een goed woord voor ze over had. In 1968 leefden nog 18.000 neushoorns in Kenia en alom werden ze ervaren als lastposten. Chryssee kon zich altijd geweldig opwinden over de toen veel gehoorde uitspraak 'stomme beesten zonder karakter en schoonheid'. Zij zette mij er uiteindelijk ook toe aan om, toen de neushoorns overal in aantal achteruitgingen, uit te zoeken wat er gaande was.

Rufus

Zonder meer de innemendste neushoorn die we kenden was Rufus, een verweesd mannetje dat door de Kearneys en later door Daphne Sheldrick in het Tsavo East National Park was grootgebracht. Rufus dook voor het eerst op in de hut van de kok van de Kearneys – een klein kalf dat duidelijk zijn moeder kwijt was en op zoek was naar gezelschap. Dankbaar aanvaardde hij de melk die men hem in een fles aanbood en spoedig daarna wijdde hij zich aan de luzerne. Toen Daphne Sheldrick hem overnam van de Kearneys, die naar het Nairobi Park werden overgeplaatst, besloot ze dat Rufus, in zijn eigen belang, moest wennen aan natuurlijke vegetatie, hoewel ze hem zijn geliefde liflafjes niet onthield.

Een van Rufus' liefste bezigheden was zijn dagelijkse bad. Hij schepte er erg veel plezier in zich in de modder rond te wentelen of zijn rug door mensen te laten boenen. Snoepjes waren een traktatie voor hem. Als Chryssee en ik naar de kust gingen, deden we altijd eerst even boodschappen voor Rufus. Bij onze aankomst in Voi vroegen we dan bij de ingang van het park aan de dienstdoende parkwachter waar Rufus zich bevond. Hij liep altijd in gezelschap van een stel andere verweesde dieren en zodra we hem in zicht kregen, sprong Chryssee uit de Land Rover om hem te roepen. Zijn gezellen achterlatend draafde hij dan regelrecht op haar af om zich snoepjes en fruit te laten voeren.

Rufus' dood is een triest verhaal. Daphne Sheldrick schreef eens dat Rufus het meest volgzame en vreedzame dier was dat zij ooit had gekend en dat kinderen veilig met hem konden omgaan of op hem konden rijden. Maar op een kwade dag keerde hij zich tegen één van zijn bewakers. Een tijdelijke kracht, ingehuurd om op de dieren te letten als ze overdag in het park graasden, mocht Rufus om de een of andere reden niet en sloeg hem vaak met een stok. Op een zekere middag, toen deze man dienst deed samen met een oude Turkana, die de wilde dieren zeer goed kende en behandelde, viel Rufus aan. De man schreeuwde om assistentie waarna de Turkana hem te hulp schoot. We veronderstellen dat Rufus zo door het dulle heen was geraakt van de voortdurende klappen, dat hij de oude man die tussen hem en zijn tegenstander was gaan staan niet opmerkte. In een poging zijn vijand te pakken te nemen nam hij in plaats van hem de oude Turkana op de hoorns. De man werd snel naar het ziekenhuis in Voi overgebracht, maar bloedde nog dezelfde nacht dood. Voor straf werd Rufus verbannen naar een verre hoek van het park om op eigen houtje te leren overleven.

Het onvermijdelijke gebeurde. Een paar dagen later wilde hij gaan spelen met wat wilde dieren, gewend als hij was aan de omgang met ongewone vriendjes. Helaas voor hem zocht hij daarvoor een groep leeuwen uit, die hem in hun verbazing fel aanvielen en zijn lichaam openreten. Rufus stierf een langzame en pijnlijke dood.

Een agressief type

Ondanks zijn logge uiterlijk is de zwarte neushoorn één en al spier. Als onderdeel van zijn anatomische studie van neushoorns heeft Jonathan Kingdon vele tekeningen gemaakt van de opmerkelijke spierstructuur van dit dier, die hem in staat stelt abrupte zwenkingen te maken, zelfs als hij met een snelheid van 50 km per uur aanvalt.

Legendarisch zijn de verhalen over neushoorns die alles aanvallen wat beweegt – zelfs vlinders. Kingdon suggereert (en zijn visie wordt ondersteund door het aantal zwaarbeschadigde Land Rovers) dat neushoorns van hun pad afwijken om de confrontatie met grote bewegende voertuigen aan te gaan. Ook hebben ze het vaak gemunt op kampvuren.

De werkzaamheden van een bekend onderzoeker van het gedrag van olifanten, Iain Douglas-Hamilton, in het Lake Manyara Park in 1967, werden bijna afgebroken door een aanvallende neushoorn. Hij volgde te voet het spoor van een groep olifanten, toen plotseling een vrouwelijke neushoorn, in gezelschap van een bijna volgroeid kalf, door het struikgewas brak en op hem af kwam daveren. Iain draaide zich om en rende zo hard als hij kon weg tussen de struiken, scherpe zwenkingen makend in een vruchteloze poging de neushoorns van zich af te schudden. Zijn sandaal brak en hij viel op de grond, met het gezicht naar beneden. De moederneushoorn stormde op hem af en raakte hem hard in de rug, een hevige bloeding veroorzakend. Op dat moment verloor Iain het bewustzijn en kan alleen gissen dat de neushoorns spoedig hun belangstelling voor zijn bewegingloze lichaam verloren en zich verwijderden.

Opmerkelijk gedrag

De zwarte neushoorn heeft een aantal eigenaardige gewoonten. Hij neigt ertoe slechts op bepaalde plaatsen in zijn gebied te defeceren. Aangezien iedere andere passerende neushoorn van dezelfde plaats gebruik maakt, kan dit niet als een echte territoriummarkering worden beschouwd. Er kunnen zo enorme hopen ontstaan. Als een neushoorn klaar is met ontlasten, verspreidt hij de uitwerpselen door er met zijn achterpoten doorheen te lopen. Enkele Afrikanen vertelden aan A.T. Ritchie, van 1923 tot 1948 hoofdjachttopziener van Kenia, dat neushoorns dit doen omdat olifanten het niet leuk vinden uitwerpselen te zien liggen die op de hunne lijken. De meer wetenschappelijke verklaring van John Goddard is dat de neushoorns, die slecht zien, de mest als geurspoor gebruiken. Het is in ieder geval duidelijk dat de mesthopen voor neushoorns een speciale betekenis hebben.

Ook urineren schijnt een speciale betekenis te hebben, tenminste voorzover het de mannetjes aangaat. In aanwezigheid van zijn kameraden probeert een mannetje indruk te maken door zijn penis achterwaarts tussen zijn achterpoten te werpen en met grote kracht een hoeveelheid urine zo'n drie tot vier meter in de rondte te sproeien. Is hij in zijn eentje, dan urineert hij in een meer benedenwaartse richting, vaak op struikjes waar hij achterwaarts tegenaan loopt. Soms valt hij het bosje zelfs aan en vertrapt het naderhand. Ritchie vermeldt dat neushoorns in bepaalde droge gebieden in Kenia en Somalië favoriete stenen hebben waarop zij urineren, net zoals een hond een favoriete boom heeft.

Veel is er gespeculeerd over de betekenis van het eten van uitwerpselen van gnoes. Sommigen denken dat de neushoorn dat doet omdat er misschien een of ander mineraal in zit dat hij nodig heeft. Jonathan Kingdon komt naar aanleiding van zijn

Deze witte neushoorn deelt een mesthoop met een nog niet volwassen mannetje. Wetenschappers weten nog steeds niet precies waarom neushoorns op dezelfde plaats ontlasten.

onderzoek tot een andere veronderstelling. De zwarte neushoorn heeft een bek die geschikt is om twijgjes te eten, maar ongeschikt om kort gras te grazen. Door gnoe-uitwerpselen te consumeren zou hij in het droge seizoen het stapelvoedsel verkrijgen dat hij nodig heeft.

Ontmoetingen met andere dieren

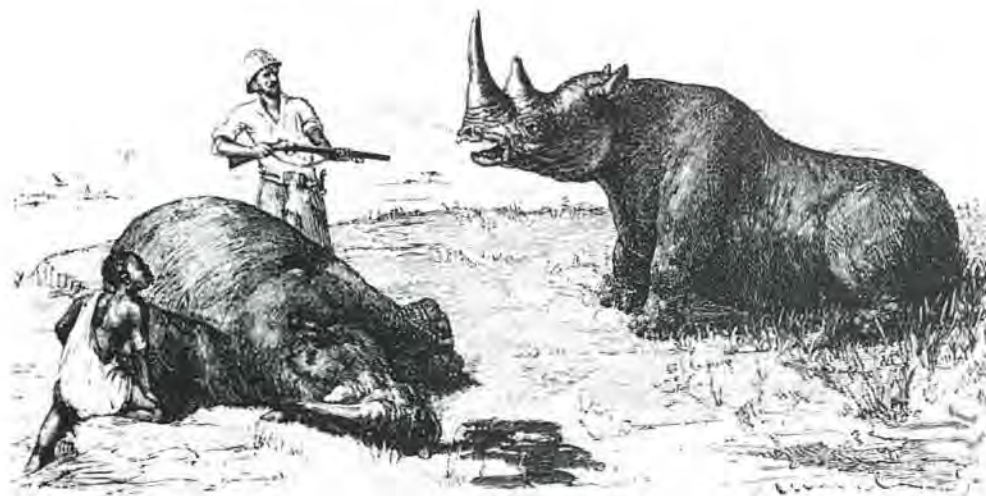
Veel sterfgevallen van neushoorns worden veroorzaakt door andere dieren. Hyena's zijn de belangrijkste roofdieren van jonge neushoornkalveren, maar ook leeuwen eisen hun tol. In feite is het jong van de zwarte neushoorn kwetsbaarder dan dat van de witte neushoorn, omdat dat voor zijn moeder uit loopt en dus altijd in haar gezichtsbereik blijft. Het zwarte neushoornjong daarentegen volgt zijn moeder altijd, waardoor de predator zijn aanval kan uitvoeren voor de moeder zich realiseert wat er gebeurt. Vaak wordt zij pas gealarmeerd als het kalf al ten prooi gevallen is en een keel opzet.

Er zijn enkele gevallen bekend van nijlpaarden en buffels die neushoorns doodden, en in droge perioden moeten neushoorns het bijna altijd afleggen tegen olifanten. Olifanten vormen een zekere bedreiging voor neushoorns. Soms lijken de neushoorns alleen voor de lol wat te pesten, zoals Philip Keller beschreef in *Africa's Wild Glory*. Vier door Keller geobserveerde jonge olifantstieren ontdekten een oude

neushoorn die een stofbad nam. Ze hadden hem een koe met een kalf van de begeerde plek zien verdrijven en wachtten tot hij zichzelf naar tevredenheid geïnstalleerd had. Daarna liepen ze langzaam op de neushoorn toe, het gebied vrijwel omsingelend. Alsof hij wist wat er te gebeuren stond, begon de neushoorn heftig snuivend te protesteren. Eendrachtig begonnen de olifanten met hun gigantische poten het stof op te werpen, ervoor zorgend dat alles op het ongelukkige, op de grond uitgestrekte dier neerstoof. Uiteindelijk kwam hij met een brul overeind en maakte zich uit de voeten, weg van de verstikkende stofwolk. Kort daarna verwijderden de olifanten zich, en Keller schreef: 'De manier waarop de olifanten hun staarten heen en weer slingerden toen ze wegstapten overtuigde mij ervan dat ze enorm van de streek hadden genoten en in hun slurf de kribbige, oude sukkel uitlachten.'

Op andere momenten geven olifanten blijk van een wat gewelddadiger afkeer van neushoorns. In 1979 vond er bij de Ark Lodge, die uitkijkt over een drinkplaats die door veel diersoorten van het Aberdare National Park wordt bezocht, een vreselijk gevecht plaats. Het incident begon rond middernacht, toen 16 olifanten kwamen drinken. Daar merkten ze een reeds aanwezige mannelijke neushoorn op, die ze wegjoegen. Spoedig daarna verscheen een neushoornwijfje met een kalf. Het kalf begon te spelen met één van de jonge olifanten, daarmee de woede van een al geprikkelde olifantsmoeder opwekkend. Ze greep het kalf met haar slurf en slingerde het letterlijk het bos in. Nog niet tevreden trachtte ze hem op haar slagstanden de spietsen, en dat zou gelukt zijn ware het niet dat op dat moment de neushoornmoeder aanviel en de aandacht van de olifant afleidde, daarmee het kalf de gelegenheid gevend te ontsnappen. Zodra ze beseftte dat het kalf veilig was, draaide ze zich om en ging er zelf ook vandoor. Ondertussen had alle opschudding het neushoornmannetje teruggelokt naar de waterplaats. De olifantsmoeder was echter niet in de stemming enige bemoeienis van zijn kant te tolereren en viel hem met grote snelheid aan. Ze slingerde hem drie meter de lucht in en maakte hem na de landing af door op hem neer te knielen en een van haar slagstanden in zijn borst te drijven. Haar woede duurde voort tot ze het lichaam van de neushoorn het water ingeduwd had; daarna liep ze kalm weg. De volgende ochtend waren er twintig man en een tractor nodig om het kadaver uit het water te slepen.

Zulke jachtaferelen werden door vele vroege ontdekkingsreizigers die Afrika bezochten, beschreven. Het zijn de eerste stappen op het pad van de uitroeiing van de neushoorns geweest.

Op de volgende pagina's. Meru is het enige reservaat in Oost-Afrika waar witte neushoorns voorkomen. Deze dieren worden door gewapende opzichters dag en nacht bewaakt.

3 De neushoornmoord

I De Aziatische soorten

Westerlingen zijn er verbaasd en geamuseerd over en worden vaak wat in verwarring gebracht door de vriendschappelijke omgang van Aziaten met dieren. Deze vriendelijke houding ten opzichte van dieren werd misschien wel uit noodzaak geboren. Immers, de olifant en de kameel hebben in de Oosterse culturen altijd een veel grotere rol gespeeld dan het paard in de Westerse. De vriendelijkheid voor dieren van hindoes, boeddhisten en moslims is veel groter dan hun respect. Westerlingen begrijpen dit niet echt en evenmin kunnen ze zich vinden in het typisch Oosterse denkbeeld dat goden, draken, dieren en mensen allen deel uitmaken van een prachtige wereld waarin werkelijkheid en fantasie nauw verweven zijn. Westerlingen mogen aan dit soort ideeën kunstzinnige inspiratie hebben ontleend, de ideeën zelf zijn vreemd aan de Westerse cultuur.

Als er in de Westerse wereld al een mystieke band tussen mens en dier bestond dan werd deze definitief verbroken tijdens de Reformatie. In deze periode moesten de heiligen met vogels en leeuwen voorgoed plaats maken voor het idee dat de unieke, dominante mens het hoogste goed van de schepping is. In dit tijdperk van de rede ging men zelfs zo ver te stellen dat dieren geen ziel hadden en dus ook geen gevoelens als pijn, verlangen of plezier konden ervaren.

Natuurlijk werd er ook in het Oosten altijd al wel gejaagd, ondanks het geloof dat men dieren geen kwaad mocht doen. De Indische neushoorn heeft nooit over kenmerken beschikt die hem vrijwaarde van de jacht. Hij was niet geschikt voor domesticatie noch had hij een religieuze betekenis, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de olifant. Zelfs volgens de minder antropomorf denkende moslims konden dieren miraculeuze heldendaden verrichten. Maar de neushoorn bleef verstoken van al deze toegedichte denkbeelden – voor hem was er zelfs geen kans om, net als de kameel, de honderdste naam die Mohammed aan Allah gaf, te leren.

Het begin van de slachting

Toen de eerste grote plundersaars van de Indische dierenwereld, de Mongolen, India binnendrongen, waren de neushoorns meteen een belangrijk doelwit. Tamerlan slachtte grote aantallen neushoorns af bij de grens met Kasjmir. Babur, de veroveraar van Noord-India, beschreef met grote voldoening zijn neushoornjachten in 1525 nabij de Khyber Pas.

Ten tijde van keizer Babur kwam de Indische neushoorn nog over een zeer uitgestrekt gebied, van de Indus in het westen tot Birma in het oosten, voor. Al in de 16e eeuw nam de bevolking zo toe dat de neushoorn veel terrein moest prijsgeven. Er werden talloze nederzettingen gesticht in de vruchtbare overstromingsvlakten en op de grassteppen in het laagland. Vervolgens werd de jacht op de neushoorns geopend. Tussen 1850 en 1900 werden er door jagers zoveel neushoorns afgeslacht dat hun aantal terugliep tot enkele honderden. Al in 1850 waren er geen neushoorns meer in het heuvelland van Rajmahal in Bihar en in 1878 werd de laatste neushoorn in Uttar Pradesh geschoten. In 1890 waren de neushoorns uit grote delen van India en Nepal

verdwenen. Ze kwamen alleen nog voor in zuidelijk Nepal, in de Bhutan Duars, delen van West-Bangladesh en in de Brahmaputra Vallei in Assam. Maar zelfs in 1896 betaalde de regering van Bangladesh nog twintig rupees voor iedere gedode neushoorn.

Gewelddadig vermaak

De grote slag voor de Indische neushoorn kwam toen Britse officieren moderne geweren introduceerden bij de neushoornjacht. Het schieten van een neushoorn, vanaf een olifant, werd als een 'geweldige sport' ervaren en leverde een groot prestige onder de collega's op. Een andere methode was de neushoorn naar zijn leger te volgen en hem daar, terwijl het dier zich niet van het gevaar bewust was, neer te schieten. Ook werden de dieren uit de wildernis gedreven met behulp van olifanten. Ze werden dan opgewacht door bewapende jagers op plaatsen waar zij zeer waarschijnlijk uit de dekking zouden komen. Een nadeel van deze methode was volgens generaal Kinloch dat 'men over betrouwbare leiders moest kunnen beschikken, omdat zowel de olifanten als de kornakken doodsbang waren voor de neushoorns, die veel vervaarlijker leken dan ze waren'. Veel Britse officieren noemden de neushoorns domme, logge dieren en het is daarom nogal verwonderlijk dat ze zo graag jacht op ze maakten. Kolonel Fitzwilliam Thomas Pollok, die drie boeken over de jacht in India schreef, geeft dit ook toe: 'Ik voerde oorlog tegen de dikhuiden, maar waarom weet ik eigenlijk niet.' Naar zijn zeggen schoot hij in Assam en Bangladesh minstens 47 neushoorns. Daarnaast verwondde hij talloze dieren, zoals blijkt uit het volgende citaat uit zijn boek *Incidents of Foreign Sport and Travel*:

... toen wij een strook lang olifantsgras passeerden, ontdekte Jackson (Polloks collega-officier) een neushoorn en schoot. Het dier begon rondjes te draaien en te schreeuwen. Tot onze verbazing kwamen er uit een dichtbij gelegen stuk grasland nog zeker twaalf andere neushoorns, die eveneens begonnen te gillen. Ik had nog nooit en heb nooit meer zo'n pandemonium meegemaakt. Als de bewoners van een gekkenhuis en twaalf orkesten zich bij de krijsende dieren hadden aangesloten, had het niet oorverdovender kunnen zijn. Geen enkele olifant was bereid nog een stap voorwaarts te doen. Het gras was hoog en dicht en zo vol met in staat van razernij verkerende neushoorns dat ik geen behoefte voelde de rijdieren voort te drijven. Nadat het onheilspellende koor tot rust was gekomen, waren de olifanten bereid het gras in te lopen, maar ik was bang dat we op een neushoorn zouden stuiten. We probeerden het gras in brand te steken maar dit was nog nat van de dauw en wilde niet branden.

Thee als concurrent

Behalve de sportjacht, ongetwijfeld de belangrijkste oorzaak voor de achteruitgang van het aantal Indische neushoorns, werd de soort ook nog slachtoffer van een andere dreiging: thee. De Engelsen werden al vrij snel grote theeliefhebbers. In 1783 importeerde Engeland 3 miljoen kilo thee, twee jaar later was deze hoeveelheid al gestegen tot 7 miljoen kilo. In 1800 was de import toegenomen tot 14 miljoen kilo. De uitvoer van thee werd verzorgd door de *East India Company*. De florerende theehandel met Engeland had bovendien tot gevolg dat de ontwikkeling van de industrie in India voorspoedig verliep.

In Assam bleken wilde theeplanten te gedijen, maar omdat men niet wist of hier 'echte' thee van te trekken was, werden de planten vooralsnog niet in cultuur gebracht en importeerde de *East India Company* de planten uit China. Het bleek echter niet eenvoudig om het land te schonen van inlandse theeplanten ten bate van de Chinese. De lokale variëteit liet zich niet zo eenvoudig uitroeien en uiteindelijk

De Indische neushoorn heeft maar één hoorn, die gewoonlijk erg kort is. Omdat de hoorn zoveel kleiner is dan die van de Afrikaanse soorten geloven veel Aziaten dat de helende krachten er in meer geconcentreerd zijn. De prijs is dan ook vijftien maal zo hoog.

besloot de *E.I.C.* om de inlandse soort in cultuur te brengen. De Indische thee bleek populair en de handel bloeide als nooit tevoren. In 1900 importeerde Groot-Brittannië 62 miljoen kilo zwarte, Indische thee en 11 miljoen kilo groene, Chinese thee.

Voor de theecultures waren grote stukken land nodig. Assam had een uitstekend klimaat voor theeteelt en bovendien herbergde het gebied maar een relatief kleine bevolking. Het gevolg was dat rond het midden van de 19e eeuw grondspeculanten extreme prijzen boden voor theeplantages in de niet in kaart gebrachte wildernis.

De omstandigheden voor de neushoorns werden met de dag slechter. De veranderingen in zijn habitat, de enorme bevolkingsaanwas en ten slotte de spoorwegverbinding tussen Assam en andere delen van India lieten weinig hoop voor zijn overleving. In 1908 waren in Kaziranga in Midden-Assam, ooit het bolwerk van de Indische neushoorn, nog maar 12 individuen in leven.

De situatie wordt kritiek

In Nepal werd de situatie voor de Indische neushoorn in het midden van deze eeuw kritiek. Leden van de Rana-familie, die volgens het erfrecht de premiers van het land waren, hadden er inmiddels een gewoonte van gemaakt om tijdens de wintermaanden naar de Chitawanvallei te gaan om er neushoorns en tijgers te jagen. Toen jagen populairder werd, nodigden de Rana's soms belangrijke Britse gasten uit om hen te vergezellen op de jacht. De omvang van de jachtpartijen werd steeds groter en soms werden er honderden tamme olifanten gebruikt. Alleen al in het seizoen 1937/1938 werden 38 neushoorns en 120 tijgers afgeschoten.

In 1939 bezocht de inmiddels overleden Armand Denis, een wereldberoemd natuurfilmer, de koning van Nepal, die hem vol enthousiasme zijn jachttrofeeën liet zien. Deze waren uitgesteld in een hal van 40 meter lang. Een van de wanden was gesierd met een gigantische muurschildering, die gemaakt was door een Fransman en de koning tijdens de neushoornjacht uitbeeldde. Aan elke zijde van de hal stonden marmeren zuilen met de kop van een neushoorn erop – 40 neushoorns in totaal. Vol afkeer richtte Armand Denis zich naar de koning en zei: 'U bent zich er ongetwijfeld van bewust, Hoogheid, dat deze dieren erg zeldzaam zijn geworden.' De koning antwoordde: 'Ik denk dat er nog genoeg over zijn voor de rest van mijn leven.'

Nadat in 1951 de koning was afgezet, viel het Rana-regime. Het gevolg was een bestuurlijke chaos. Er werd op grote schaal gestroopt en de wrok tegen het vroegere regime uitte zich onder andere in het afslachten van het koninklijke jachtwild. Ten minste 75 neushoorns werden in 1959 door stropers gedood en dezelfde aantallen stierven in de voorafgaande jaren. E.P. Gee schatte het aantal in 1960 in Chitawan gestroopte neushoorns op 75. In 1961 waren er, zo dacht hij, niet meer dan 160 neushoorns in leven. Een ander gevaar kwam voort uit het gebrek aan controle op onder andere de vestiging van boerenbedrijven. Talloze boeren verlieten de heuvels en trokken naar de vruchtbare Chitawanvallei. Tussen 1950 en 1960 groeide de bevolking in de vallei van 36.000 naar 100.000 mensen, zeventig procent van de oppervlakte aan bos en grasland werd in cultuur gebracht. Voor de neushoorns bleef maar weinig geschikt habitat over.

Passende maatregelen

In het midden van de jaren zestig kwam er een nieuwe koning aan het bewind en de orde werd min of meer hersteld. Er werden drastische maatregelen genomen tegen de ongebreidelde vernietiging van de natuurlijke milieus. Enkele nederzettingen in

De Indische neushoorn voelt zich in het water volkomen op zijn gemak. Hij kan om af te koelen en zich te onttrekken aan hinderlijke vliegen uren in het water doorbrengen. Van de vijf levende neushoornsoorten is hij waarschijnlijk de beste zwemmer, die volgens waarnemingen de Brahmaputra over kan steken.

de Chitawanvallei werden opgeheven en een deel van het gebied werd bestemd tot reservaat. Er werd echter nog steeds, zij het op veel kleinere schaal, gestroopt. In 1968 werd er per helikopter een telling van de neushoorns uitgevoerd. Men schatte de omvang van de neushoornpopulatie in de Chitawanvallei op 81 tot 108 dieren. In het begin van de jaren zeventig begon deze populatie weer langzaam te groeien. In 1973 waren er naar schatting weer zo'n 210 individuen. In dat jaar werd ook het Royal Chitawan National Park gesticht, een reservaat van 546 km². Sinds 1976 controleert het Nepalese leger het park en de stroperij is zo goed als verleden tijd. In 1977 werd het park uitgebreid tot een grootte van 907 km². Nu is het een van de belangrijkste toeristische attracties van Nepal en het op een na belangrijkste neushoornreservaat ter wereld. In 1987 waren er in Nepal naar schatting weer zo'n 375 neushoorns.

Een pionier

In India werd al eerder actie ondernomen om de neushoorns te beschermen. In 1910 werd de jacht verboden en kort hierna kwamen enkele deelstaatregeringen tot de stichting van een aantal reservaten in gebieden waar nog neushoorns voorkwamen. In 1908 werd Kaziranga een bosreservaat, acht jaar later werd het bestemd tot reservaat voor grootwild en tot 1938 gesloten voor het publiek. In Laokhowa, 80 kilometer ten westen van Kaziranga, werd in 1929 een bosreservaat gesticht. In West-Bangladesh werd het Jaldapara-gebied sinds 1936 al als reservaat beheerd, maar het gebied miste de officiële status. In 1941 kreeg dit gebied de status van neushoornreservaat toegewezen. Nu herbergt het de grootste populatie van West-Bangladesh.

Het meest spectaculaire resultaat boekte men in Kaziranga. In 1986 waren er 1080 Indische neushoorns in dit 430 km² grote nationale park. Zoals overal in India worden pogingen om de dieren te beschermen bemoeilijkt door stroperij. In de tijd dat Kaziranga nog bosreservaat was, kwam een parkwachter tijdens zijn ronde ooit veertig neushoornkarkassen tegen – allemaal ontdaan van de hoorn. De stropers in die tijd waren vooral Mikirs, een stammenvolk dat leeft in de heuvels ten zuiden van Kaziranga.

Nadat Kaziranga voor het publiek werd opengesteld, nam het stropen af. In de tweede helft van de jaren zestig werden er gemiddeld nog maar elf neushoorns per jaar gedood en in de jaren zeventig daalde dit, na een uitbreiding van het aantal parkwachten tot 200 man, tot ongeveer 3 per jaar. Vanaf die tijd wordt er de hele dag per auto, op olifanten en te voet gepatrouilleerd.

Stroperij herleeft

In 1982 viel Assam ten prooi aan politieke onrust. De strijd tussen verschillende etnische groepen eiste zoveel aandacht van de regering dat er geen tijd was voor anti-stroperiscampagnes. Bij de gevechten vielen 3000 doden. Stropers misbruikten de situatie om hun activiteiten op te voeren. Van 1982 tot 1988 vielen bijna 200 dieren ten prooi aan de onverlaten.

Het stropen wordt meestal georganiseerd door een bende, die drie of vier mensen inhurt om gezamenlijk te jagen. De stropers krijgen voedsel, drank, wat geld en een modern geweer met patronen. Tot 1980 werden de meeste neushoorns in Kaziranga in valkuilen gevangen. Voor deze wijze van jacht is een zeer goede kennis van het terrein vereist. Bovendien kost het veel tijd deze valkuilen te bouwen en moeten de kuilen regelmatig worden gecontroleerd. Geweren waren toen nog niet binnen bereik en het gebruik van de geweren van boeren met zware, zelfgemaakte kogels was niet zonder gevaar voor de gebruiker. De komst van .303- en 7.62-geweren, die de bendes uit Nagaland betrekken, heeft een ommekeer in het stropen teweeggebracht.

De stropers betreden het park erg vroeg in de morgen of kort na zonsondergang. Ze gaan naar een modderpoel die regelmatig door neushoorns wordt bezocht of naar

een stuk land waar de lange grassen net zijn afgebrand. Dit afbranden wordt gedaan door de parkwachters, om bosvorming te voorkomen. De verse, jonge grassen die na de brand opkomen zijn voor de neushoorns een delicatessen. Deze terreinen zijn ook ideaal voor stropers die zich in het struikgewas verstoppen en afwachten tot er een neushoorn opdaagt.

Als de stropers een prooi hebben kunnen bemachtigen, snijden ze zo snel mogelijk de hoorn eraf en brengen die naar hun tussenpersoon. De tussenpersoon betaalt tussen de 20.000 en 25.000 rupees voor een hoorn van 750 gram (ongeveer 2600 dollar per kilo) en verkoopt de hoorn op zijn beurt weer door aan iemand die het transport naar Gauhati en Calcutta regelt. In Calcutta komt uiteindelijk waarschijnlijk meer dan negentig procent van alle hoorns uit Assam terecht.

Dank zij de hoge prijzen blijft er vrijwel geen hoorn in het land. De kopstukken in de syndicaten zorgen ervoor dat de hoorn over zee naar Singapore wordt gesmokkeld. Hier brengt een kilo ongeveer 9000 dollar op. Dit bedrag wordt betaald in de Singapore dollar, die overal inwisselbaar is en derhalve voor de bendes veel meer waard is dan de rupees.

Moelijk te beteugelen

De parkbeheerders zijn nogal pessimistisch over de stroperij, die geheel beheerst wordt door syndicaten. De syndicaten zijn groot en machtig en ze opereren met zoveel mensen dat als er een bendelid wordt gepakt, hij anderen niet kan verraden omdat hij ze simpelweg niet kent. De syndicaten betalen over het algemeen de opgelegde boetes en als een bendelid tot een gevangenisstraf veroordeeld wordt, zorgt het syndicaat voor zijn familie. Is er toch een bendelid dat andere benedeleden verraadt, dan volgen er meteen repressaillemaatregelen.

Parkbeheerders hebben geprobeerd stropersbendes op te rollen door informanten te betalen. Zij kregen echter alleen informatie over stropers en niet over de duistere figuren achter de schermen, die aan de touwtjes trekken. De stropers bleken bovendien meer beducht voor de straffen van de syndicaten dan voor gevangenisstraffen, wetende dat er voor hun familie wordt gezorgd.

Demotiverend is ook de trage procesgang. Advocaten van de syndicaten weten vaak kostbaar uitstel te verkrijgen. De getuigen worden herhaaldelijk opgeroepen voor het gerechtshof te verschijnen. In stroperijzaken zijn dit altijd werknemers van het Forest Department, die op deze wijze worden weggehouden uit het veld en bovendien ontmoedigd raken door de procesgang.

II De Afrikaanse soorten

In 1820, nog voordat de Europese ontdekkingsreizigers de meer afgelegen delen van Afrika bezochten, was de zwarte of puntlipneushoorn erg algemeen. Hun aantal werd geschat op ongeveer 400.000 dieren, maar het is niet uitgesloten dat er toen meer dan een miljoen voorkwamen. De zwarte neushoorn leefde in een brede gordel die loopt van Mali in het westen tot in Somalië in het oosten. Ze kwamen ook in Ethiopië, Zambia, Malawi, Angola, Botswana, Zimbabwe, Mozambique en Zuid-Afrika in grote aantallen voor. De witte of breedlipneushoorn komt in twee gescheiden gebieden voor en wordt daarom ook wel opgesplitst in twee ondersoorten: de noordelijke witte neushoorn die voorkwam in Noord-Zaire, Tsjaad, Centrafrika, Zuid-Sudan en Uganda en de zuidelijke witte neushoorn die voorkwam in geheel zuidelijk Afrika inclusief Angola, Botswana, Zimbabwe, Mozambique en Zuid-Afrika. Kortom, in geheel Afrika ten zuiden van de Sahara met uitzondering van de tropische regenwouden konden neushoorns worden aangetroffen.

Er zijn maar weinig mensen die de in de woestijn levende zwarte neushoorn van Namibië ooit hebben gezien. In 1987 waren er nog 82. Ze leven in erg rotsachtig terrein met weinig schaduw, water en vegetatie. Het gevolg is dat deze neushoorns grote afstanden moeten afleggen om hun kostje bijeen te scharrelen.

De meeste Europese ontdekkingsreizigers die het Afrikaanse continent introkken maakten gewag van de enorme aantallen neushoorns. Richard Burton, een van de eersten die het Oostafrikaanse achterland bezocht, schreef naar aanleiding van zijn bezoek aan Tanganjika in 1856: 'De zwarte neushoorn met zijn dubbele hoorn is net zo talrijk als de olifant'. De ontdekkingsreizigers die vanaf de Kaap Afrika introkken, ervoeren hetzelfde. Cornwallis Harris schreef omstreeks 1830 dat hij 'een onvoorstelbaar aantal neushoorns' was tegengekomen. De grote jager Frederick Selous veronderstelde dat de witte neushoorn in dezelfde tijd in het noordwesten van Transvaal 'door een enorme toename het maximale aantal benaderde dat het gebied kon herbergen.' Deze situatie bleef echter niet lang zo. Ongeveer veertig jaar later rapporteerde Frederick Selous dat 'duizenden en duizenden neushoorns door blanken en inheemsen, uitgerust met de wapens van de blanken, werden neergeschoten en dat de soort [de witte] zo goed als uitgestorven was.'

De geschiedenis van de uitroeiing van de witte neushoorn in zuidelijk Afrika lijkt in grote trekken op die van de Indische neushoorn. Door de sterk verbeterde geweren werd het jagen op grootwild een eenvoudige zaak en ook velen die tot dan toe nooit gejaagd hadden, gingen erop uit om te schieten. Daar kwam nog bij dat de witte neushoorn een vreedzaam dier is, dat jagers zonder enig gevaar tot op korte afstand konden benaderen. Een extra aansporing voor het jagen van neushoorns was de marktwaarde van de hoorn en het feit dat zowel de Europeanen als de inlanders het vlees van neushoorns erg lekker vonden.

Vogelvrij

In de 19e eeuw werden de wilde dieren van Afrika niet beschermd. Het idee om in dit land van overvloed reservaten te stichten leek absurd – totdat het bijna te laat was. Ook regels en wetten voor het jagen leken tot omstreeks 1890 overbodig, maar toen waren de neushoorns al bijna verdwenen uit het gebied tussen Harare en de Zambezi. In 1900 waren er vermoedelijk nog 50 tot 100 witte neushoorns in Zuid-Afrika.

De slachtpartijen beperkten zich niet tot Zuid-Afrika. In Ethiopië en in Sudan was de slachting onder de neushoorns nog groter. De commerciële waarde van de hoorns was hier al lang voor de Europeanen kwamen bekend. De prachtige, uit hoorn vervaardigde Chinese kelken werden vermoedelijk gemaakt van hoorns die via de Rode-Zeehavens werden uitgevoerd.

Neushoorns waren in die tijd in dit gebied erg talrijk en het is onwaarschijnlijk dat de jacht een grote invloed heeft gehad op de aantallen. Het kostte veel tijd en moeite om de vallen die de Ethiopiërs gebruikten voor het vangen van neushoorns te vervaardigen. De vallen hadden overigens een gruwelijke dood voor de neushoorns tot gevolg. Sir Samuel Baker, die rond 1860 in Ethiopië was, beschreef hoe deze vallen werden gemaakt. Naast een mesthoop werd een gat van een meter diep en een halve meter in doorsnede gegraven. In het gat werd een platte, houten schijf waarop scherpe bamboepinnen waren bevestigd, gelegd. Stapte een neushoorn op zo'n pin dan drong deze onmiddellijk in de poot. Boven aan het gat werd een strik van zeer sterk touw bevestigd. Dit touw werd weer vastgemaakt aan een blok hout met een gewicht van tussen de 100 en 150 kilo, dat vlakbij werd ingegraven. De val werd met aarde en mest afgedekt. Een neushoorn die op de mesthoop afkwam, zakte vrijwel zeker met een van zijn poten in de val omdat neushoorns de gewoonte hebben om bij zo'n mesthoop wat rond te scharrelen en in de grond te krabben. De poot van de neushoorn raakte vervolgens verstrikt, en getergd door de scherpe pijn die de in zijn poot gedrongen bamboepin veroorzaakte, probeerde hij zich uit alle macht te bevrijden. Hierdoor trok hij het begraven blok hout los en rende vervolgens weg met het zware blok hout, dat achter elk bosje vasthaakte, achter zich aan. Het spoor dat een gestrikte neushoorn achterliet was onmiskenbaar en de jagers hadden de dag erop ook geen enkele moeite het spoor te volgen. De neushoorn was ondertussen vast komen te zitten aan bomen of struiken. Het uitgeputte en in hevige pijn verkerende

dier moest het vervolgens opnemen tegen de speren van de Ethiopiërs. Volgens Baker waren de speerpunten te bot om zonder moeite door de huid van de neushoorn te dringen. In enkele gevallen was een furieuze neushoorn nog in staat om zijn belagers aan te vallen, maar veel vaker waren de dieren te uitgeput om ook nog maar iets terug te doen. De dood kwam voor de geplaagde en gepijnigde dieren als een verlossing.

In Sudan werden de neushoorns te paard bejaagd. Vooral de Hamrans waren hierin zeer bedreven. Zij zochten naar sporen van neushoorns bij rivieren en volgden ze als bleek dat ze naar het open land voerden. Zodra een neushoorn zijn belagers in het vizier kreeg, ging hij er vandoor. De jagers volgden het dier tot het uitgeput was. Een jager probeerde dan de aandacht van het dier af te leiden terwijl de overigen hem van achteren beslopen en met speren bestookten. Baker nam aan zo'n jacht deel, samen met Taher en Roder Sheriff, twee broers en 'de bekendste zwaard-jagers van de Hamrans'. Baker reed op zijn eigen paard Tetel en vertelde: 'Ik geloof niet dat hij ooit eerder zo goed reed als op die dag en alhoewel het een Ethiopisch paard was, gebruikte ik Engelse sporen. De sporen hadden hetzelfde effect als zendelingen, maar dan met een directer resultaat.' Taher zag als eerste twee neushoorns en met getrokken zwaard, zijn lange haar wapperend in de wind, reed hij voorop. De route was extreem moeilijk. Ze gingen eerst over ruig terrein, vervolgens door struwelen met acacia, die 'doorns als vishaken heeft' en daarna over erg rul zand. De jagers joegen met de grootst mogelijke snelheid achter de neushoorns aan en verloren onderweg vier leden van hun zeven leden tellende gezelschap. Baker bleef vlak achter de twee broers. De neushoorns evenwel vluchtten naar een ondoordringbare *nabuk*-jungle. Om Taher aan te moedigen riep Baker dat hij sneller moest rijden:

Hij zat de neushoorns werkelijk op de hielen, maar zijn paard kon niet harder dan het al ging. Toch liep hij op de dichtstbijzijnde neushoorn duidelijk in. Hij hing voorover op zijn paard met zijn zwaard klaar voor een geweldige uithaal. Nog even en de neushoorns zouden bij het struikgewas zijn. Nog een poging, het zwaard glom in de zon . . . een geweldige uithaal . . . hij viel bijna uit het zadel toen hij vooruit sprong om zijn zwaard op het allerlaatste moment nog in de neushoorn te boren.

Taher sloeg in het luchtledige, de neushoorn toonde hem zijn achterste en verdween in de wildernis. Baker was echter totaal niet teleurgesteld:

Ook al hadden we gefaald, ik heb nog nooit zo genoten van een jachtpartij als tijdens deze prachtige achtervolging. Nog mooier was het idee dat de mens, met een zwaard als enige wapen, bijna alle grote dieren van de schepping aan kan. Ik had na deze dag de neiging om mijn geweren aan de kant te gooien en een zwaard te nemen . . .

Dat de jachtwijze van de Hamrans wel degelijk succesrijk was, blijkt wel uit de enorme hoeveelheid hoorns die Ethiopië en Sudan uitvoerden. Aan het einde van de 19e eeuw werden per jaar honderden hoorns via de Somalische havens Mogadish, Merca en Brava uit Ethiopië en Sudan uitgevoerd. P.P.C. Zaphiro, werkzaam op het Britse gezantschap in Addis Abeba, schreef dat in 1905/1906 via het kleine plaatsje Lugh meer dan 1000 hoorns werden uitgevoerd en in 1907 via Borana in het zuidelijk deel van Ethiopië zelfs 1200 hoorns. Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren neushoorns in deze landen al zeldzaam geworden. In de jaren zeventig waren alle neushoorns hier vermoedelijk verdwenen. Steve Stephenson, aangesteld door de Ethiopische regering als wildbeheer-adviseur, vertelde mij dat hij tijdens zijn dienstverband tussen 1975 en 1978 goed naar neushoorns had gezocht, maar er geen had gezien. Wel had hij gehoord dat in de Omovallei in het uiterste zuidwesten van Ethiopië sporen van neushoorns waren gevonden.

Misdadige moordpartijen

Een van de grootste slachtingen onder neushoorns vond plaats in de periode 1927 tot 1931 rond het Tsjaadmeer in Frans Equatoriaal Afrika. Marcus Daly, die het boek *Big Game Hunting and Adventure: 1897-1936* schreef, was ronduit geschokt door het optreden van de Fransen. Zij rustten hele bendes uit met zware geweren, die er maanden op uit trokken met als enig doel zoveel mogelijk noordelijke witte neushoorns te schieten en vervolgens rijk te worden van de verkochte hoorns. Sommige bendes bestonden uit meer dan vijftig zwaarbewapende mannen, die bij terugkomst 'tussen een half en drie ton hoorn' meebrachten. Wetende dat voor een ton hoorn zo'n 300 dieren geschoten moesten worden en dat er verschillende bendes tegelijkertijd in verschillende delen van het land actief waren, lijkt Daly's schatting dat er meer dan 10.000 witte neushoorns moesten zijn geschoten bepaald niet overdreven.

Daly meldde dat open savanne het natuurlijke habitat van de witte neushoorn was. Hier troffen de jagers kleine groepen, tot 12 stuks in totaal, die zij volledig uitroeiden. Het gevolg van de ongehoorde jacht was dat de dieren zich terugtrokken in de biezenvelden. Daar waren zij echter alleen in het natte seizoen echt veilig. Gedurende de rest van het jaar staken de Fransen de biezenvelden in brand om de neushoorns eruit te jagen. Bij dergelijke acties werden vaak honderden neushoorns

Deze witte neushoorns werden geïmporteerd uit Zuid-Afrika en uitgezet in Meru National Park in Kenia. Uit fossiele vondsten blijkt dat de witte neushoorn vroeger rond het Turkana-meer voorkwam. Sporen van recenter datum zijn er niet in Kenia.

afgeschoten. Volgens Daly veranderden de overlevende neushoorns van levenswijze en zochten de dichtste wildernissen op om uit handen van de jagers te blijven.

Slachtoffer van ontginningen

In Oost-Afrika volgde het kolonialisme de ontdekkingsreizigers op de voet. De wetgeving en de orde die de koloniale regimes oplegden aan landen als Uganda, Kenia en Tanzania, zorgden er voor dat de jacht zoals die in andere delen van Afrika voorkwam, niet werd aangemoedigd. In zijn algemeenheid kan worden gezegd dat de wilde dieren hier gedurende de eerste helft van de 20e eeuw met rust werden gelaten. Er was echter een verbijsterende uitzondering op deze algemene regel – het afschotrecord van J.A. Hunter. Deze man heeft in één gebied meer neushoorns geschoten dan ooit iemand in zijn hele leven. Het klinkt nu misschien ongelooflijk, maar Hunter werd door het koloniale departement voor wildbeheer van Kenia ingehuurd om Makueni in het district Machakos ten zuidoosten van Nairobi te ontdoen van neushoorns. Tussen 29 augustus en 28 november 1944 schoot Hunter 165 neushoorns, 15 olifanten en 3 waterbuffels. Tussen 29 juni en 31 december 1945 doodde hij nog eens 221 neushoorns en van het begin van het volgende jaar tot 31 oktober werden nog eens 610 neushoorns slachtoffer van deze man. De 996 neushoorns van het Kambagebied waren gedood en nu kon 200 km² land in cultuur worden gebracht. In zijn autobiografie zegt Hunter het volgende:

Is het de moeite waard deze merkwaardige en prachtige dieren af te slachten om land te verkrijgen voor een bevolking die altijd groeit? Ik weet het niet. Maar ik weet wel dat er een tijd zal komen dat er geen land meer over is om in cultuur te brengen en van dieren te ontdoen. Wat gaat er dan gebeuren?

Het landbouwplan voor Makueni was slecht en onmogelijk uit te voeren. De grond was arm en de neerslag onregelmatig en onberekenbaar. Neushoorns konden in dit onvriendelijke milieu goed leven maar cultuurgewassen groeiden slecht. De Kamba's, een volk levend van de landbouw, begrepen de natuurlijke omstandigheden veel beter dan de regeringsambtenaren, die hen probeerden te dwingen bepaalde gewassen te telen, en in veertien jaar 750.000 dollar in het project pompten. Uiteindelijk werden er maar een paar oogsten binnengehaald die net konden voorzien in de behoefte van de Kamba's. Het hele project was een misser zonder weerga.

Nationale parken

Sinds het einde van de vorige eeuw was er in Oost-Afrika behoefte aan nationale parken. De totstandkoming van deze parken is vermoedelijk ernstig vertraagd door de beide wereldoorlogen. Kenia speelde een belangrijke voortrekkersrol bij het stichten ervan. Het was vooral te danken aan de onophoudelijke pogingen van Mervyn Cowie, die zonder schroom in de slag ging met parlementsleden en regeringen, dat de plannen gerealiseerd werden. Nairobi National Park was voor een groot deel zijn verdienste en hij gebruikte het park als demonstratieproject voor andere natuurbeschermingsvoorstellen. In zijn functie als directeur van Kenya National Parks zei hij op 31 maart 1966 vlak voor zijn pensionering het volgende:

Wij drukten bij ministeries een regelgeving door en stichtten een Nationale Parken Fonds met een budget van 125.000 Engelse ponden. Met gelden uit dit fonds werden wegen, overnachtingsplaatsen en uitrusting bekostigd. In de tussentijd gebruikte ik alle ideeën uit het boek van Stevenson-Hamilton *South African Eden* (de schrijver was jarenlang directeur van het Kruger Park) en ging naar Amerika om te putten uit de rijke ervaring met nationale parken die daar aanwezig was. De algemene klacht van Keniaanse boeren was dat de regels van het park zo streng waren dat je er niet eens je neus mocht snuiten.

Tussen 1970 en 1972 werd Tsavo East getroffen door langdurige droogte, waardoor veel olifanten en neushoorns verhongerden. De enorme stapels slagstanden en hoorns getuigen van de omvang van de sterfte. Het aantal overlevende dieren werd gedecimeerd door stroopers.

In Oost-Afrika was de tijd voor de nationale parken gekomen. Onder leiding van Mervyn Cowie werden Tsavo, Aberdares, Mount Kenya en Nakuru National Park gesticht. In de jaren vijftig volgden Uganda en Tanzania met hun eigen nationale parken. Veel belangrijke gebieden met goede vooruitzichten voor het wild werden nationaal park of reservaat. Ze werden beheerd door Europese parkwachters die het stropen goed in de hand hielden.

In de jaren zestig werden in Uganda drie prachtige nationale parken en nog zo'n twaalf reservaten gesticht. Vier van deze reservaten lagen in de westelijke Nijlprovincie en waren bestemd voor de bescherming van de witte neushoorn. De inkomsten uit het toerisme werd in 1970 geschat op 1879 dollar per km². Stroperij was niet echt een probleem in deze parken, integendeel. Om te sterke overbegrazing tegen te gaan moest Ian Parker in het Murchison Falls Park tussen 1965 en 1967 2000 olifanten en 3000 nijlpaarden afschieten. Het gebied kon zoveel dieren niet herbergen.

Begin van het einde?

Maar de dagen van overvloed waren geteld. In het begin van de jaren zeventig werden Kenia en Tanzania getroffen door ernstige droogte. In Tsavo, waar de

olifanten erg talrijk waren, verhongerden talloze neushoorns, omdat de olifanten in de voorgaande vijftien jaar vrijwel alle *Commiphora*-bomen, die de ontwikkeling van bij de neushoorns geliefd struikgewas bevorderen, hadden gesloopt. Ook de olifanten kregen voedselgebrek doordat de bossen langzaam veranderden in open graslanden. De eiwitbehoefte van de olifanten kon door gras niet worden gedekt. Neushoorn en olifant begonnen een felle concurrentiestrijd om de overgebleven bosjes. Geen van beide soorten wilde voor de ander plaatsmaken. Het lot van de olifant is genoegzaam bekend omdat dit de aandacht van de wereldpers trok. Echter ook neushoorns werden zwaar getroffen evenals dikdiks, koedoes en andere van licht bos en struikgewas afhankelijke soorten.

Sommige natuurbeschermers weten de grote problemen aan slecht parkbeheer. Volgens hen hadden de ergste effecten vermeden kunnen worden als al in een eerder stadium olifanten waren afgeschoten. Vooral de plotselinge verandering van bosland in grasland had kunnen worden vertraagd. Anderen zagen in de ontwikkeling een daad van God, de manier waarop de natuur de aantallen neushoorns en olifanten reguleert zonder tussenkomst van de mens.

Uganda in de knoei

Deze tweedracht leidde de aandacht af van een nog veel grotere bedreiging voor de wilde dieren – de politieke ontwikkelingen in Uganda.

Daar was door een staatsgreep in 1971 Idi Amin aan de macht gekomen. Onder Amins bewind werden in het gehele land regels en wetten aan de laars gelapt. Bekwame parkwachters gaven hun baan op en werden vervangen door corrupte, incompetenten mensen. Daar kwam bij dat Uganda's economische stelsel ineens stortte, waardoor er een grote smokkelhandel in koffie en ivoor op gang kwam. Geld dat door de koffie-, thee-, koper- en katoenexport in de staatskas vloeyde, werd voor het grootste deel besteed aan lonen voor ambtenaren, politiemensen en soldaten. Voor de instandhouding van de parken en reservaten was geen budget. Als er iets aan materiaal of uitrusting van de parken kapotging, werd dit meestal niet gerepareerd vanwege een gebrek aan onderdelen. Tegelijkertijd werd het steeds moeilijker het stropen te bestrijden omdat meer en meer mensen, door honger gedwongen, stroopten. De ambtenaren, politieagenten en militairen van het Amin-regime namen vol overgave deel aan de slachting van wilde dieren – voor commercieel gewin en tijdverdrijf.

De afname van het olifantenaantal is goed gedocumenteerd. De olifantenpopulatie in Murchison Falls National Park liep terug met 84 procent, van 14.309 individuen in 1973 tot 2246 in 1975. In Queen Elizabeth National Park waren de verliezen in dezelfde orde van grootte: in 1973 waren er nog 2731 olifanten, in 1975 nog maar 1047. Van de afname van het aantal neushoorns zijn geen cijfers, maar iedere stroper weet dat een neushoorn veel makkelijker is buit te maken dan een olifant. Het is ook niet voor niets dat juist tijdens het bewind van Idi Amin de prijzen van hoorn op de internationale markten sterk daalden.

In april 1979 kwam het bewind van Idi Amin, na een Tanzaniaanse invasie, uiteindelijk ten val. Duizenden soldaten uit zijn troepen vluchtten naar het noorden, naar Sudan. Op hun vlucht kwamen zij door Murchison Falls. Ze plunderden de eigendommen van het park en slachtten ieder dier dat zij tegenkwamen meedogenloos af. Ook een aantal tamme witte neushoorns die uit de westelijke Nijlprovincie waren overgebracht, viel ten prooi aan de vluchtende meute. Vanuit de enige helikopter die de militairen nog tot hun beschikking hadden, organiseerden zij een massale slachting onder olifanten en waterbuffels. Toen de troepen hoorden dat het Tanzaniaanse leger hen op de hielen zat, vluchtten ze opnieuw, ditmaal in gestolen voertuigen uit het park, met medeneming van vlees, ivoor en de hoorns van neushoorns.

Nadat de vluchtende troepen Murchison verlaten hadden, maar voor de Tan-

zaniaanse troepen arriveerden, roofden de rond het park wonende burgers hun deel. Er was absoluut geen controle op de situatie. De bevolking kreeg de kans om alles te stelen wat zij nodig dachten te hebben, totdat zij gestopt werden door de Tanzanianen. Ook de Tanzanianen realiseerden zich echter al snel dat er dringend behoefte was aan vlees en na een korte onderbreking begon de volgende slachting. Naar schatting 75 procent van al het wild in Murchison vond in 1979 de dood.

Meer naar het zuiden in het Queen Elizabeth National Park waren Tanzanianen eveneens betrokken bij grootschalige slachtpartijen onder het wild. Een Amerikaans wetenschapper, Karl von Orsdol, was ooggetuige van de gebeurtenissen:

27 april: Ik werd voor zonsopkomst wakker van machinegeweervuur. Het waren Tanzaniaanse troepen die op nijlpaarden joegen. Gedurende de hele morgen klonken af en toe schoten. Het resultaat was 4 geschoten nijlpaarden die op de plaats van afschot werden geslacht. Het vlees zou via Edwardmeer naar Zaïre en naar lokale markten gebracht worden. Verschillende nijlpaarden werden aangeschoten maar niet gevolgd en afgemaakt. Ze zullen langzaam doodbloeden...

29 april: In het park waren door de vluchtende troepen van Amin nog maar drie voertuigen achtergelaten. Een ervan was door de Tanzanianen gevorderd en werd vandaag met een kapotte motor teruggebracht. Ze zeiden dat ze het voertuig nodig hadden om de troepen in het park te voorzien van water en voedsel. Een hoofd-parkwachter verweet hen echter de jeep gebruikt te hebben om gestroopt vlees te vervoeren.

18 juni: Een open truck met ongeveer 15 Tanzaniaanse militairen arriveert. Ze gaan achter een kudde van ongeveer 100 topi's aan, die uiteenstuift als de truck op hen inrijdt. De achtervolging wordt enkele kilometers voortgezet. Hierna keren de militairen terug en pikken onderweg alle dode dieren op. De aangereden en gewonde dieren laten ze achter.

6 juli: In de afgelopen twee weken zijn meer dan 50 burgers opgepakt wegens stropen... Op bevel van de Tanzanianen heeft de politie hen weer vrij moeten laten.

In maart en april 1980 telde dr. Iain Douglas-Hamilton de olifanten in Uganda. In Murchison National Park telde hij nog 1360 olifanten en in Queen Elizabeth National Park nog maar 150. Hij zag geen enkele neushoorn en dacht dat ze ook in het naburige Ajai Sanctuary waren uitgeroeid. In 1979 leefden hier nog ongeveer 40 zwarte en 15 witte neushoorns. Iain zei dat het hem zou verbazen als er nu nog meer dan 12 neushoorns in Uganda over zouden zijn.

De vooruitzichten voor de wilde dieren van Uganda zijn somber. Bijna tien jaar na de 'bevrijding' door de Tanzanianen heerst er nog steeds chaos. De nationale parken bestaan alleen nog in naam. Door de te kleine personele bezetting en te weinig en slechte uitrusting is het bijna onmogelijk om hongerige mensen uit de buurt van de dieren te houden. In het begin van de jaren tachtig vestigden veel natuurbeschermingsinstanties hun aandacht op Uganda in een poging te redden wat er te redden viel. Men maakte reclame voor de parken van Uganda om fondsen voor herstel te verwerven, ondersteunde internationale experts die onderzochten hoe het geld het beste besteed kon worden, voorzag in voertuigen voor patrouilles, radio's voor parkwachters, adviseurs voor jeugd-natuurclubs en propageerde zelfs de instelling van meer parken. Ik heb geen idee van de totale bedragen die Uganda heeft gekregen. Ik weet wel dat er met uitzondering van een paar gebieden in het zuiden van het land bitter weinig bereikt is en dat in sommige parken de terreur nog steeds hoogtij viert. Begin 1988 werden in Murchison Falls National Park tussen de 25 en 30 parkwachters en hun familieleden vermoord door rebellen. Deze gebeurtenis

heeft niet veel aandacht gekregen, misschien wel omdat natuurbeschermers nog steeds proberen fondsen te werven voor dit bedreigde land.

Hoe kunnen internationale natuurbeschermingsinstanties in dergelijk hopeloze gevallen helpen? Welke hoop is er nog voor neushoorns als de ellende onder de bevolking zo groot is? De situatie in Uganda is zo slecht dat ik het antwoord op deze vragen schuldig moet blijven.

Kenia: andere oorzaak, zelfde resultaat

In Kenia zijn de omstandigheden waarin de mensen leven niet te vergelijken met die in Uganda. Er is al sinds de onafhankelijkheid in 1963 vrede en een stabiele regering. Niettemin zijn de vooruitzichten voor de neushoorns ook hier somber en volgens kenners zelfs hopeloos. In 1969 leefden er in Kenia zo'n 16.000 tot 20.000 neushoorns. In 1980 waren er nog maar 1500 en nu, halverwege 1988, nog maar 500. In 1969 werd vol trots aangekondigd dat het Tsavopark (Tsavo-oost en Tsavo-west) met aangrenzende gebieden de grootste populatie zwarte neushoorns ter wereld bezat – tussen 6000 en 9000 exemplaren. De enorme droogte in 1970/1971 veroorzaakte de sterfte van ongeveer 1000 neushoorns. Maar dat er in 1988 minder dan 200 'puntlippen' over zijn heeft niets met het weer van doen.

De achtergronden van de tragische geschiedenis van de neushoorn in Kenia zijn nogal complex. In Kenia werd altijd al meer gestroopt dan elders in Oost-Afrika. De leden van de Waata-stam, beter bekend onder de naam Liangulu, leefden van de stroperij. Dit volk had kleine nederzettingen in en rond Tsavo. In het verleden joegen ze voornamelijk op olifanten. Ze sloegen bij een geschoten dier een kamp op en bleven daar tot het vlees op was. Aan het eind van de jaren veertig begonnen de Liangulu's olifanten en neushoorns te jagen voor ivoor en hoorn. Dit verkochten ze via tussenpersonen aan Arabische en Aziatische handelaren in Mombasa. Ze hadden ondertussen hun jachtmethoden geperfectioneerd en gebruikten zeer krachtige bogen – sommige hadden een spankracht van 60 kilo. De pijlen doopten zij in een gif dat ze maakten van de *Acokanthera*-boom. Dit gif wordt snel opgenomen in de bloedsomloop van een geschoten dier en leidt tot een hartstilstand.

Een stroper apart

De beroemdste, nog levende Liangulu-jager is Galogalo Kafonde. David Sheldrick, die in 1949 opzichter werd van Tsavo East Park, haatte Galogalo vanwege al zijn misdaden, maar toch dwong de gewiektheid van deze man respect af. Hij presteerde het ooit eens om na door Sheldrick te zijn opgepakt, op spectaculaire wijze te ontsnappen en vervolgens jarenlang een kat-en-muis-spelletje met de autoriteiten te spelen. Hij stond ook model voor de hoofdfiguur in Holmans boek *The Elephant People* en hij speelde zelfs zijn eigen rol in de film *Bloody Ivory*. Onlangs had hij een gesprek met Ian Parker, die hem al jaren kent en vertelde hem de details van zijn veertigjarige stropersloopbaan. Hij gaf onder andere toe enige honderden neushoorns te hebben gedood. Zijn favoriete techniek was om zodra hij benedenwinds een neushoorn zag in een boom te klimmen en het dier naar zich toe te lokken door het neushoorngepiep na te bootsen. Als de neushoorn aan kwam lopen werd hij door Galogalo met zijn giftige pijlen doodgeschoten. Galogalo richtte daarbij zorgvuldig op bepaalde delen van de neushoorn, zodat hij er zeker van was dat hij bloedvaten zou raken. Een geschoten neushoorn viel binnen enkele honderden meters neer en in minder dan drie minuten werd met een scherp mes de hoorn afgesneden. Als Galogalo honger had sneed hij ook nog een stuk vlees van het dode dier. De hoorn verstopte hij evenals gestroopt ivoor in de wildernis of bracht ze onder in zijn eigen hut of in die van vrienden, net zo lang tot een koper hem benaderde. Soms werden de voorraden zo groot dat hij er zelf op uit ging om kopers te zoeken. Galogalo kreeg net als de andere Liangulu's van de Giriama-, Duruma- of

Kamba-tussenpersonen tussen de 70 dollarcent en 1 dollar voor een halve kilo hoorn. Als ze hoorns van een erg goede kwaliteit aanleverden, kon de prijs soms oplopen tot 3 dollar per kilo. De prijs werd echter altijd vastgesteld naar gewicht. De tussenpersonen brachten de hoorns naar de kustdorpen, waar zij ze verkochten aan exporteurs. De prijs die ze vroegen was het dubbele en soms zelfs het drievoudige van de prijs die zij er voor betaalden.

Stroperij aan banden

Sheldricks eerste tegenzet was het bouwen van veldposten voor zijn parkwachters. De parkwachters waren echter als de dood voor de stroopers en durfden zich niet ver van deze posten te wagen. Daarom besloot Sheldrick om een veldleger uit te rusten. Hiervoor recruteerde hij krijgers uit de nomadische volken (Turkana, Rendille, Samburu en Orma) in het noorden van Kenia: gewend aan ontberingen en bovendien uitstekende spoorzoekers. Deze mannen, die goeddeels analfabeet waren, kregen een zware militaire training. Omdat allen gewapend waren, was de discipline zeer streng. Toch bleek het veldleger alleen niet voldoende om de stroopers weg te houden. Vastbesloten startte Sheldrick vervolgens in 1956 een anti-stropperscampagne waaraan ook de politie, het leger en het game department meewerkten. Het resultaat van deze twee jaar durende campagne was dat de Liangulu's het jagen in Tsavo geheel opgaven en dat de Kamba's op nog maar zeer bescheiden schaal voortgingen. Ze zouden echter nieuwe kansen krijgen...

Niet lang na de stichting van de eerste nationale parken ontstond er een ongezonde rivaliteit tussen het personeel van de parken en dat van het game department. Ambtenaren van het game department waren jaloers op het prestige en het succes van de parken. Na Sheldricks anti-stropperscampagne werd de medewerking van het game department bij het bestrijden van stroperij steeds minder. Een voorbeeld van de kleingeestigheid was onder andere de weigering om de achtervolging van stroopers buiten het park over te nemen en het onthouden van de bevoegdheid hiervoor aan parkmedewerkers.

Beleidsfouten

In een poging de werkzaamheden van de organisaties te coördineren werden beide in 1976 gefuseerd. De parkmedewerkers waren buitengewoon ontevreden over het feit dat zij overgingen naar het Departement voor Natuurbeheer van het ministerie van Toerisme en Natuurbeheer. Voor velen was ook de achteruitgang in salaris reden tot ontevredenheid. Financiële en beheersvraagstukken konden zelfs door de beste medewerkers van het ministerie niet worden opgelost en er ontstonden allerlei

Zwarte neushoorns waren in Oost-Afrika zo talrijk dat sommige mensen er nog steeds moeite mee hebben te geloven dat ze dreigen uit te sterven.

misverstanden als gevolg van het feit dat bureaucraten de veldwerkers vertelden hoe te handelen in bepaalde situaties.

De moraal van de vroegere parkmedewerkers daalde onvermijdelijk tot een absoluut nulpunt. Sceptici gaven luidkeels uiting aan hun veronderstelling dat de fusie een uitvloeisel was van corruptie in hogere kringen. Toen de regering vervolgens de honoraire parkmedewerkers, allen Europeanen, onthieven van hun functie, waren veel Kenianen overtuigd van hun gelijk. Nadat bekend werd dat er in Frankfurt en Antwerpen particuliere zendingen met ivoor en hoorn (sinds 1973 verboden) gelost werden waarvoor een vergunning was afgegeven door het ministerie van Toerisme en Natuurbeheer, volgde een algemene veroordeling van de situatie. Opvallend was verder dat ondanks een verbod op de jacht in 1977 en een verbod op de handel in wildprodukten in 1978, in beide jaren grote hoeveelheden Keniaans ivoor en hoorn in allerlei landen werden ingevoerd.

De regering was gevoelig voor de kritiek en dacht dat de situatie zou verbeteren als de hoofdparkwachters zouden worden overgeplaatst. Deze slechte oplossing werd toegepast in Tsavo East. David Sheldrick werd overgeplaatst naar Nairobi, waar hij als adviseur aan de slag ging. De man die hem opvolgde kon echter geen vliegtuigen besturen en kon daardoor het stropen niet goed in de gaten houden. Na korte tijd werd ook deze man vervangen, maar zijn opvolger had weer geen enkele ervaring met zulke grote parken als Tsavo. Stroperij stak opnieuw in alle hevigheid de kop op, maar er was een nieuwe ontwikkeling. De Kamba's moesten om de buit concurreren met de Somaliërs. Somaliërs kwamen vroeger wel vaker in Tsavo, maar behalve dat zij de slagtanen van reeds dode olifanten stalen, deden zij eigenlijk nooit iets onwettigs. Nu echter was er onenigheid tussen de regeringen van Kenia en Somalië en het leek erop dat de Somaliërs overal in Kenia tweedracht probeerden te zaaien. Ze trokken in bendes de parken binnen, gewapend met zware geweren en soms zelfs automatische wapens. De Tsavo-Somaliërs van zowel Keniaanse als Somalische nationaliteit kunnen verantwoordelijk gesteld worden voor het verdwijnen van de neushoorns uit verschillende delen van het park. Ze ontdekten dat zij ivoor en hoorn voor hoge prijzen konden verkopen aan louche tussenpersonen die de handelswaar of naar Nairobi vervoerden om naar Europa of Hong Kong te exporteren of naar kuststeden waar de trofeeën verscheept werden naar andere landen.

Tsavo

In 1979 hadden de Somaliërs en de Kamba's de meeste neushoorns in het 20.800 km² grote Tsavo Park (oost en west) uitgeroeid. De populatie was hier in vier jaar tijd met 96 procent teruggelopen. De bevolking vroeg zich af of er ooit nog neushoorns zouden kunnen leven, ook al waren Bill Woodley en Joseph Kioko op het hoogtepunt van de crisis aangesteld als hoofdopzichter van respectievelijk Tsavo West en Tsavo East. Beiden zijn uitstekende managers en hebben een grote mate van ervaring; bovendien zijn ze piloot zodat zij anti-stropperscampagnes vanuit de lucht kunnen coördineren. De taak die hen wachtte, was echter enorm. Woodley begon meteen met het oppeppen van de moraal van het Tsavo-veldleger. Bij verschillende gelegenheden riepen Woodley en Kioko de hulp in van de nieuwe, nationale anti-stroperseenheid die werd geleid door Ted Goss en van park naar park trekt. Beide legers traden rigoureuus op tegen de stroopers. Omdat het tegelijkertijd wat minder goed ging met de handel in ivoor en hoorn, werd het stropen langzaam minder. Het resultaat van de geweldige inspanningen in Tsavo is dat de situatie, in ieder geval voor het moment, goed te noemen is. Hoorn is echter nog steeds een gewild artikel en zolang er mensen in staat zijn hoorns het land uit te smokkelen en aan te bieden op de internationale markt, blijft waakzaamheid geboden. Nu Kioko naar het Nairobi Park is overgeplaatst, werkt Woodley alleen aan een project om neushoorns te vangen en over te brengen naar een omrasterd deel in een uithoek van Tsavo, waar scherpe controle wordt uitgeoefend.

Amboseli

De toestand van de neushoorns in de jaren zeventig in Tsavo was abominabel, maar dat gold voor meer Keniaanse parken en reservaten. De neushoorns van het Amboseli National Park waren bekend om hun lange hoorns. De populatie bestond in de jaren vijftig uit ongeveer 120 dieren. In 1967 waren er nog maar 55 over. Masai-krijgers, die vroeger als onderdeel van hun mannelijkheidsriten op leeuwen joegen, waren overgestapt op het schieten van neushoorns. Met het bloed van het gedode dier werden de speerpunten ingesmeerd. Voor het overige lieten ze het karkas intact, zelfs de hoorns bleven onaangeroerd. Aan het eind van de jaren zestig sneden Masai-krijgers voor het eerst de hoorns van de dieren af om ze via Somaliërs, die in kampen langs de randen van het park leefden, te verkopen.

Tussen 1971 en 1977 nam het aantal neushoorns in Amboseli verder af tot 8. De belangrijkste oorzaak van deze afname was ... stropen voor commercieel gewin. De Masai hadden niet zo erg veel moeite met de jacht op neushoorns. Ze beslopen de dieren die langs de randen van een moeras verbleven, te voet en bleven door het hoge gras volledig uit zicht. Ze kwamen pas te voorschijn op het moment dat ze hun speren wierpen. In de jaren zeventig verschenen er ook met geweren uitgeruste Tanzanianen in Amboseli en ook zij hieven hun tol onder de neushoorns.

De Masai waren niet erg enthousiast over het feit dat Amboseli tot reservaat was verklaard. Daarom lieten zij hun vee bij voorkeur grazen nabij het moeras dat zo gewild was bij de dieren van het gebied. De onderhandelingen om Amboseli tot nationaal park te verklaren, die moesten voorkomen dat de Masai er nog langer hun vee weidden, waren moeizaam en langdurig. Het duurde tot 1977 voor de Masai akkoord gingen met de voorwaarden. Ze bedongen een jaarlijkse vergoeding van 50.000 dollar en een constante watervoorziening voor hun vee. Misschien was het toen al te laat. Hoe het ook zij, er wordt nog steeds gestroopt in Amboseli en in 1988 waren er nog maar acht neushoorns in leven. Waarnemers geloven niet dat dit genoeg is voor de voortplanting.

Somaliërs heffen zware tol

Op het noordelijk deel van het land rust al sinds jaren een claim van de Somalische regering, die bij tijd en wijle de immigratie van Somalische nomaden naar Kenia sterk aanmoedigt. Somalië claimt ook de Ethiopische Ogadenstreek. In 1977 en 1978 voerde het land oorlog met Ethiopië om dit gebied te veroveren. De Somaliërs vochten op drie fronten tegelijk, bij de Ogaden, Eritrea en Tigre. Ethiopië zou deze oorlog zeker verloren hebben als Cubaanse en Russische troepen niet de helpende hand hadden toegestoken. Door deze hulp werden de Somaliërs in 1978 verslagen. Velen van hen leven nu in deplorabele omstandigheden in vluchtelingenkampen, anderen zoeken naar weidegronden voor hun vee en nemen, overal waar zij kunnen, land in bezit. Ook Kenia wordt door de Somaliërs bezocht, vooral de noordoostelijke provincie die reeds een groot aantal Somaliërs herbergt. De immigranten zijn veelal gewapend en voorzien door stropen in hun levensonderhoud. Ze bestrijken een groot gebied, waaronder Meru, Samburu, Kora en Tsavo. Ze opereren in bendes van drie tot tien man en schieten neushoorns uitsluitend uit commerciële overwegingen. In 1986 bracht een kilo hoorn hen 200 dollar op.

Het grootste deel van het ivoor en de hoorn komt in Mombasa terecht. Gewetenloze handelaren smokkelen deze waar het land uit. Meestal gebeurt dit aan boord van stoomschepen of dhows, oude, traditionele vaartuigen die al vele eeuwen de Indische Oceaan bevaren. Er zijn zoveel van deze boten dat controle op de ladingen nagenoeg onmogelijk is. Dhows kunnen bovendien ook nauwe, ondiepe inhammen bevaren en daar zonder dat het opvalt lading aan boord nemen. De lading wordt dan buitengaats overgezet op grotere, buitenlandse schepen. Hiermee wordt de handelswaar naar havens als Dubai aan de Perzische Golf gebracht.

De slachting van neushoorns is vooral in Meru verschrikkelijk geweest, niet alleen onder zwarte neushoorns maar ook onder witte die waren overgebracht vanuit Zuid-Afrika. Omdat het uitermate moeilijk is neushoorns te tellen in gebieden waar de jachtdruk groot is, bestaat er geen goed beeld van het nog in leven zijnde aantal. Het is echter vrijwel zeker dat er nu in Meru niet meer dan 15 neushoorns leven tegen 126 in 1976.

In de periode augustus 1979/mei 1980 werden er in Meru geen neushoorns gestroopt en het leek er even op dat de Somaliërs zich gedeist zouden houden. De vreugde was echter van korte duur, want in juni werden weer 6 neushoorns gedood. Jenkins veronderstelt dat zolang er neushoorns in het gebied voorkomen, de stroperij door zal gaan.

Zodra de anti-stroperseenheid een van de parken in Noord-Kenia binnentrekt, zijn de Somaliërs meestal al vertrokken. Ze worden getipt door informanten. De schade die wordt aangericht door de Somaliërs is enorm. In Samburu hebben ze bij voorbeeld alle neushoorns uitgemoord.

Tanzania: van hetzelfde laken een pak

In de jaren zeventig nam het stropen van neushoorns ook in Tanzania een grote vlucht. Het eigenlijke stropen wordt door Tanzanianen gedaan, maar zij worden hierin aangemoedigd door Somalische tussenpersonen, die betalen met Keniaanse shillings. Deze munteenheid heeft een veel grotere waarde op de zwarte markt dan de Tanzaniaanse munt. De handel is zo lucratief dat er tegenwoordig ook Tanzanianen als tussenpersonen optreden.

In sommige gebieden in Tanzania zijn alle neushoorns uitgemoord. In de Olduvai Gorge waren in 1966 nog 70 exemplaren, in 1979 niet een meer. Tarangire National Park verloor in slechts 2 jaar tijd – 1976 en 1977 – vrijwel al zijn 250 neushoorns.

Overal in noordelijk Tanzania waar neushoorns voorkomen wordt zwaar gestroopt. In het Ngorongoro Natuurreservaat, bekend door de prachtige krater, liep de neushoornpopulatie door toedoen van gewapende bandieten en Masai-krijgers bij voorbeeld terug van bijna 100 dieren in 1966 tot minder dan 30 en misschien wel minder dan 20 in 1988. De Masai-bevolking krijgt steeds meer interesse in luxe-artikelen, die ze betalen met geld dat ze verdienen met stropen. Het zijn slinkse jagers die de Tanzaniaanse anti-stroperseenheden vaak meer dan de baas zijn. Daar komt bij dat ook niet alle medewerkers van het park zuiver op de graat zijn. Het is een publiek geheim dat de dood van een aantal neushoorns in de krater in 1980 en 1981 voor rekening komt van parkmedewerkers. Als de parkwachten hun technieken en uitrusting niet verbeteren zijn de dagen van de neushoorns in Noord-Tanzania geteld.

Tanzania verloor gedurende de jaren zeventig meer dan de helft van zijn totale neushoornpopulatie. Omdat het stropen zich vooral op het noordelijk deel van het land concentreerde, de aantallen daalden hier met 80 procent, veronderstelden natuurbeschermers dat het in de rest van het land met de neushoorns veel beter ging. De algemene gedachte was dat de ontoegankelijkheid van het terrein in Midden- en Zuid-Tanzania de stropers zou tegenhouden. Helaas was dit niet het geval. In Ruaha National Park in Midden-Tanzania liep het aantal neushoorns terug van 447 in 1973 tot 94 in 1977. Dit zou reden voor ongerustheid voor de toekomst van de neushoorn in zuidelijk Tanzania moeten zijn geweest, vooral voor de populatie van het Selous reservaat, waar in 1979 nog zo'n 3000 neushoorns leefden. Immers, als stropers kans zagen in een afgelegen reservaat als Ruaha 75 procent van de neushoornpopulatie uit te moorden, wat zou hen dan tegenhouden Selous binnen te trekken. In een gebied waar het dichte struikgewas de stropers alle mogelijke dekking bood, waar weinig werd gepatrouilleerd en waar de handel kon verlopen via dhowvaarders, die in de Rufiji-moerassen mangrovehout verzamelden. Vreemd genoeg werd er vrijwel niets gedaan om dit te voorkomen en het gevolg is dat er misschien maar 300 neushoorns aan de stropers ontkomen zijn.

De neushoorn die links op deze 19e-eeuwse ets staat afgebeeld laat zien hoe dreigende Indische neushoorns hun slagstanden ontbloten.

Stroppers zijn overal

Doordat maatregelen uitbleven, kon de stroperij zich uitbreiden tot in de verste uithoeken van Afrika, waar grote, kwetsbare neushoornpopulaties leefden. Het gevolg was dat de aantallen zwarte neushoorns zeer snel afnamen: van een geschatte 65.000 in 1970 tot 4000 in 1988. Een dramatisch voorbeeld van deze ontwikkeling is Zambia. In 1973 kwamen er volgens een FAO-onderzoek in de Luangwawallei nog achtduizend neushoorns voor. Eind jaren zeventig trokken groepjes gewapende mannen het gebied binnen om neushoorns te stropen. Voor elke kilo hoorn ontvingen zij 170 dollar, een derde van de toenmalige prijs op de wereldmarkt, maar voor hen een fortuin. Deze stopersbendes waren een direct uitvloeisel van de teruglopende economie van het land. De neushoorns verdwenen letterlijk bij duizenden tegelijk en in 1981 waren er nog 1500 in leven. Nu zijn er misschien nog 150 en wordt ieder dier ernstig bedreigd.

In de Centraalafrikaanse Republiek kwamen in 1981, voordat Sudanese en Tsjaadse stroppers huishielden, nog 3000 'puntlippen' voor. Tsjaadse onverlaten hadden net als de Zambianen eerst de neushoornpopulaties in eigen land gedecimeerd, alvorens de grens over te gaan. Na één jaar hadden de buitenlandse stroppers het heft in handen genomen en bijna de helft van de neushoorns uitgemoord. Twee jaar later waren er nog maar 170 over. De meeste hoorns werden opgekocht door handelaars uit het noorden van de Centraalafrikaanse Republiek. Zij zorgden voor het transport naar Khartoum en vandaar naar Noord-Jemen, op dat ogenblik de grootste afnemer van hoorn.

Op de rand van de afgrond

In Afrika sterft de zwarte neushoorn uit. Zelfs in die landen waar ze enige bescherming genieten lopen de aantallen terug, met uitzondering misschien van Zuid-Afrika en Namibië. Omdat de kosten van optimale bescherming als gevolg van de gestegen brandstofprijzen, salariskosten en inflatie sterk zijn toegenomen, zien de meeste landen hun rijke dierenwereld als een luxe die ze zich niet kunnen permitteren. De zaak wordt er door de druk van de groeiende bevolking op de reservaatgronden niet eenvoudiger op. Dat het stropen zich zo heeft kunnen uitbreiden heeft een aantal oorzaken: de inefficiëntie van veel Afrikaanse wildbeheersinstanties, de instabiliteit van veel Afrikaanse economieën en burgeroorlogen. Uiteraard heeft ook de enorme stijging van de prijs van hoorn bijgedragen aan de afname van het aantal neushoorns. In het begin van de jaren zeventig bracht een kilo hoorn van een Afrikaanse neushoorn 34 dollar op. In 1976 was dit al verdriedubbeld: 105 dollar per kilo. In 1978 was een kilo hoorn 300 dollar waard en in 1988 in Zuidoost-Azië 750 dollar en in Noord-Jemen zelfs 900 dollar. Hoewel de Afrikaanse stroper maar een derde van zijn Aziatische collega aan de hoorn verdient, is de verleiding om van stropen een broodwinning te maken in Afrika veel groter en ook veel minder riskant. Wekt het verbazing dat het aantal zwarte neushoorns tussen 1970 en 1988 met 94 procent is teruggelopen?

4 Het gebruik van neushoornprodukten

Gedurende vele eeuwen en bij zeer verschillende volkeren als Ethiopiërs, Europeanen, Arabieren, Indiërs en Chinezen is de hoorn van de neushoorn een gewild artikel geweest. Vermeldingen van handel met India en China gaan terug tot aan het begin van onze jaartelling.

Meesterlijk snijwerk

Van al deze volkeren hebben de Chinezen de fraaiste meesterwerken van hoornsnij-kunst nagelaten. Vanaf de Tang-dynastie (618-907) tot en met de Ching-dynastie (1644-1912) bestond de traditie dat de meest welgestelde aristocraten de keizers op hun verjaardagen hoorns kelken ten geschenke gaven. Dat konden kopjes zijn of bewerkte potjes om schilderkwasten in te wassen, maar geen van alle werden ooit gebruikt. In plaats daarvan werden het gekoesterde kunstvoorwerpen met onsterfelijke symboliserende, taoïstische taferelen. De aristocraten betaalden fortuinen voor de hoornbewerkingen die ze van de beste handwerkslieden van het land betrokken. Ze waren een uiting van de hoogste graad van vakbekwaamheid.

Sommige Chinese bakers kwamen in de 16e en vroeg-17e eeuw in Europa terecht – aartshertog Ferdinand van Tirol en Keizer Rudolf II verzamelden ze in hun 'rariteiten-kabinetten'. De belangrijkste exportperiode voor bewerkte Chinese neushoorn-kelken viel echter in de 19e eeuw. Handwerkslieden uit Guangzhou vervaardigden uit neushoorn-hoorns met taoïstische motieven versierde hoorns des overvloeds om ze aan de Europeanen te verkopen. Gezien de grootte van deze voorwerpen kunnen de hoorns alleen maar van Afrikaanse neushoorns afkomstig zijn. Ook Saome Jenyngs, die aan dit onderwerp een studie heeft gewijd, meent dat het merendeel van de hoornsnijwerken uit de Ming- en Ching-dynastieën gemaakt zijn van de hoorns van Afrikaanse soorten.

Er zijn verscheidene grote collecties hoornsnijwerk. De oudste bevindt zich in het Shosoin in Japan, waar Chinese hoorns gordels en plaquettes uit de bezittingen van keizer Shomu (8e eeuw) bewaard worden. De schitterendste Chinese hoornkelken die ik ooit gezien heb, is het half dozijn dat in het Nationale Museum van Taipei te zien is en alle uit de oorspronkelijke bezittingen van de Chinese keizers komen. Hun versieringen zijn buitengewoon verfijnd. De kleur en patina van deze Ming- en Ching-stukken zijn esthetisch onovertroffen. Waarschijnlijk de grootste collectie in het Westen is ondergebracht in de Beatty Library in Dublin, waar zich onder de 180 hoornsnijwerken een kwastpotje, gedecoreerd met immortellen in een decor van pijnbomen, bevindt. Het Museum voor Land- en Volkenkunde in Rotterdam bezit 77 kelken. Het Field Museum in Chicago bezit vele kelken die in de vroege 20e eeuw door John T. Marshall verzameld werden en in het Fogg Museum in Boston is een uitgebreide collectie van hoornsnijwerk uit de Ching-dynastie tentoongesteld.

Er zijn in Europa nog steeds Chinese hoornkelken op de markt. Als een verzamelaar in Parijs, Londen of in New York de antiekhandels, gespecialiseerd in Chinese kunstvoorwerpen zou aflopen, zou hij er zeker verscheidene te koop aantreffen. In mei 1980 bezocht ik enkele winkels in Kensington, Chelsea en Mayfair in Londen en vond er zeven. Ze waren echter niet zo uitgebreid bewerkt, maar enkele